

CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA KEŞİF ve YER GÖSTERME

Yard. Doç. Dr. Ali Kemal Yıldız *

Giriş

CMK'nın 83 ve 84. maddelerinde "keşif" işlemi düzenlendikten sonra, 85. maddesinde de "yer gösterme" işlemi düzenlenmiştir. 1412 sayılı CMK'da yer almayan yer gösterme işlemi, CMK Tasarısında da yokken, Adalet Komisyonu'nca Tasarıya eklenmiş ve böylece 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı CMK'nın 85. maddesinin ilk biçiminde "*Yer gösterme işlemi hakkında 83 ve 84 üncü madde hükümleri uygulanır*" hükmüyle *keşif hükümlerine atfen* düzenlenmişti. Ancak bu hüküm 25.5.2005 tarih ve 5353 sayılı "Ceza Muhakemesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"¹ 6. maddesi ile yeni bir biçim almıştır. Yer gösterme işleminin ilk düzenleniş biçimi, özellikle işlemin niteliği, kanundaki düzenleniş yeri ve şüphelinin savunma hakkı açısından eleştiriye açıkken, yeni düzenlemenin de bu eleştirileri tamamen ortadan kaldıracak biçimde olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bu çalışmada keşif ve yer gösterme işlemleri ayrı ayrı ele alınıp incelenecek ve bu bağlamda yer gösterme işleminin keşif niteliğinde olup olmadığı, işlemlerin ortak ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usul Hukuku Anabilim Dalı.

¹ RG: 01.06.2005, sy. 25832.

A. Keşif

I. Keşif Kavramı

Keşif, kural olarak mahkeme, istisna olarak hakim, naip hakim veya istinabe olunan hakim ya da gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda Cumhuriyet savcısı tarafından, esas olarak delillerin, olay yerinin, olayda kullanılan araçların, suçun konusunun durumlarına, olayın meydana geliş sürecine ilişkin bilgi ve kanaat elde edilmesi; ikincil olarak da bu faaliyet sırasında rastlanılan delillerin elde edilip toplanması için, suç oluşturan eylemin gerçekleştirildiği yer, suçla ilgili eşyalar, iz ve eserlerle kişiler üzerinde, bunların varlığı, konumu ve durumuna ilişkin olarak beş duyu ile gerçekleştirilen araştırmadır.² Esasen hakim bütünü delillere yönelik algılaması beş duyu organıyla olacağından, hangi hallerde keşif faaliyetinden söz edilebileceğinin belirlenmesi gereklidir. Örneğin duruşmada ortaya konulan belge delilini de hakim, görme ve duyma duyularıyla algılayacaktır. Bu bağlamda keşif, kanunda elde edilmesi ve duruşmada ortaya konulması açısından özel olarak düzenlenmiş olmayan bütünü delillere ilişkin bir algılama faaliyetidir.³

² Keşfe ilişkin tanım için bkz.: Beulke, Werner; *Strafprozessrecht*, 9. Auflage, Heidelberg 2006, s. 124; Centel, Nur/ Zafer, Hamide; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, İstanbul 2006, s. 274; Haller, Klaus / Conzen, Klaus, *Das Strafverfahren*, 4. Auflage, Heidelberg 2006, s. 233; Hauser, Robert / Schweri, Erhard / Hartmann, Karl; *Schweizerisches Strafprozessrecht*, 6. Auflage, Basel 2005, s. 315; Hellmann, Uwe; *Strafprozessrecht*, 2. Auflage, Berlin-Heidelberg 2006, s. 265; Erem, Faruk; *Diyalektik Açısından Ceza Yargılaması Hukuku*, 6. Baskı, Ankara 1986, s. 420; Kindhäuser, Urs; *Strafprozessrecht*, Baden-Baden 2006, s. 246; Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoglu, Ayşe; *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 15. Baskı, İstanbul 2006, s. 606; Meyer-Goßner, Lutz, *Strafprozessordnung mit GVG und Nebengesetzen*, 49. Auflage, München 2006, s. 296; Seiler, Stefan; *Strafprozessrecht*, Wien 2006, s. 139; Soyaslan, Doğan; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 2. Baskı, Ankara 2006, s. 258; Özbek, Veli Özer; *CMK İzmir Şerhi*, Ankara 2005, s. 297; Öztürk, Bahri / Erdem, Mustafa Ruhan; *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 9. Baskı, Ankara 2006, s. 419; Robert, Oliver; *Der Augenschein im Strafprozess*, Zürich 1974, s. 27 vd.; Schlüchter, Ellen; *Kernwissen Strafprozeßrecht*, 3. Auflage, Thüningersheim/Frankfurt am Main 1999, s. 208; Taner, Tahir; *Ceza Muhakemeleri Usulü*, 3. Baskı, İstanbul 1955, s. 172; Toroslu, Nevzat; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara 2003, s. 190; Tosun, Öztekin; *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*, Cilt I, İstanbul 1984, s. 780; Turhan, Faruk; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara 2006, s. 178; Yurtcan, *Ceza Yargılaması Hukuku*, 11. Baskı, İstanbul 2005, s. 294.

³ Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 274-275; Eisenberg, Ulrich; *Beweisrecht der StPO – Spezialkommentar*, 5. Auflage, München 2006, s. 753; Hellman, *Strafprozessrecht*, s. 265; Joecks, Wolfgang; *Strafprozes-*

Hakim, Mahkeme ya da Cumhuriyet savcısının, keşif kurallarına göre gerçekleşmeyen “bilgi edinmek amaçlı” incelemeler yapması keşif niteliğinde değildir. Bilgi edinme amaçlı incelemeler, CMK’da açık bir biçimde düzenlenmemiştir. Bununla birlikte, gerek iddianamenin düzenlenebilmesi, gerekse duruşmanın hazırlanabilmesi açısından dava dosyasında bulunan keşif konusu objeler incelenebileceği ve hatta bunların incelenmesi zorunluluğu olduğu gibi olay yerinde de benzeri bir inceleme yapılması mümkündür. Bu şekilde re’sen delil araştırılması, iddianamenin bu incelemelere dayanması, bu bağlamda şüpheli/sanığa bazı isnatlar yapılması ve duruşmanın mahkeme tarafından gerçekleştirilecek bu incelemelere göre hazırlanması söz konusu olabilecektir. Mahkemenin bilgi edinme amaçlı yapacağı ve keşif kurallarına göre gerçekleştirilmeyen bu incelemelerdeki algılamalar, duruşmada sanık, tanık ya da bilirkişiye sorular sormak, onların açıklamalarındaki çelişkileri ortaya çıkarmak açısından kullanılabilir olmakla birlikte, mahkemenin duruşma dışında elde ettiği bu algılama ve bilgiler hükme esas oluşturamazlar.⁴ Zira genel anlamda belirtilecek olursa, usulüne uygun bir biçimde elde edilmemiş ve yine duruşmada usulüne göre (CMK m. 215, 216, 217) ortaya konulup tartışılmamış delillere ve mahkemenin kendi bilgisine dayanılarak hüküm kurulması mümkün değildir.⁵

Kanunen yetki verilen merciler dışındaki kişiler tarafından yapılan araştırma işlemleri, örneğin kolluğun olay yerinde yapacağı araştırmalar keşif niteliğinde değildir. Bunlar, delillerin araştırılması ve toplanması bağlamında (CMK m. 160/2, m.

sordnung-Studienkommentar-, München 2006, s. 162; Kirchner, Lothar; in: *Kommentar zur Strafprozeßordnung in der Reihe Alternativkommentare* (Kısaltma: AK-Kirchner, Bd.1), Band 1, Neuwied 1988, s. 327; Krause, Daniel M.; in: Löwe-Rosenberg, *Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz, Großkommentar* (kısaltma: LR-Krause, § 86), 25. Auflage, 2. Cilt, Berlin New York 1.5.2003 (bölümün yayın tarihi), § 86, 1; Lemke, Michael; in: *Heidelberger Kommentar zur Strafprozessordnung* (kısaltma:Lemke, HK-StPO, § 86), 3. Auflage, Heidelberg 2001, kenar no: 1; Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 296; Senge, Lothar; in: *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz mit Einführungsgesetz* (kısaltma: KK-Senge, § 86), 5. Auflage, München 2003, § 86, kenar no: 1; Volk, Klaus; *Grundkurs StPO*, 5. Auflage, München 2006, s. 207; Yenisey, Feridun; *Duruşma ve Kanun Yolları*, 2. Baskı, İstanbul 1990, s. 130.

⁴ Geppert, Klaus; *Der Augenscheinsbeweis*, in: Jura (Juristische Ausbildung), Juni 1996, s. 313; AK-KirchnerKrause, Bd.1, s. 328; Eisenberg, *Beweisrecht der StPO*, s. 753; Lemke, HK-StPO, § 86, kenar no: 5; KK-Senge, § 86, kenar no: 5.

⁵ Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 296.

161/2) olay yeri incelemesi⁶ (Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği⁷ m. 9) niteliğinde olup, kanunen öngörülmuş usuller söz konusu ise bu usullere göre ya da özel bir usul öngörülmemişse bu saptamaları yapan kimselerin tanık olarak dinlenilmesi suretiyle duruşmada ortaya konulurlar.⁸

Yer gösterme işleminin (CMK m. 85) kanundaki düzenlemesi de dikkate alındığında, asıl niteliğinin keşif olmadığı ve ifade alma kapsamında ele alınması gereken bir soruşturma işlemi olduğu düşüncesindeyim. Bu konu aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağından burada ayrıntıya girilmemektedir.

Keşfin gerçekleştirilmesinde bütün duyu organları kullanılabilir. Sözelimi, eylemin gerçekleştirildiği yerin, bir cesedin, bir yaranın ve kan lekesinin durumunun, parmak izinin ve ayak izlerinin gözle, müzik aletleriyle gerçekleştirilen huzuru bozacak ölçüdeki gürültünün dinlenerek, bozulmuş yiyeceklerin koklanarak, keskin bir bıçağın dokunmak suretiyle kontrol edilmesi keşif niteliğindedir.⁹

II. Keşfin Amacı, Niteliği ve Fonksiyonu

Keşfin amacı esas olarak, mahkeme veya hakimin ispatta ve hükmün oluşturulmasında kullanılabilecek her türlü veriyle bizzat yüz yüze gelmesi, bunların durumlarını beş duyusuyla gözlemlemesi ve bunlardan hareketle olayın meydana gelişi konusunda bir kanaat elde etmesidir.¹⁰ Bu nedenle de keşif, asıl niteliği itibariyle, delillerin değerlendirilmesi aracı niteliğindedir. Bu yönüyle keşif, delil elde etme yöntemlerinden ayrılır. Keşifte ha-

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 130; Soyaslan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 238 vd.; Öztürk / Erdem, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 385 vd.; Öğretide, hakimin yaptığı keşfe benzetmekle birlikte yapan makamın farklılığı nedeniyle, bu tür işlemlerin "belirleme" (Sokullu-Akıncı, Füsün; Polis, *Toplumsal bir Kurum Olarak Gelişmesi*, Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları, İstanbul 1990, s. 135-136), "teftiş" (Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 688-699) yahut da "tespit" (Erem, Faruk; *Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu -Şerh-*, Ankara 1996, s. 174) olarak adlandırılması gerektiği belirtilmiştir.

⁷ RG: 01.06.2005, sy. 25832.

⁸ Erem, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 420; Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 298.

⁹ Geppert, *Der Augenscheinsbeweis*, s. 308; Roxin, Claus; *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage, München 1998, s. 232.

¹⁰ Eisenberg, *Beweisrecht der StPO*, s. 753; Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 607; Peters, Karl; *Strafprozeß*, 4. Auflage, Heidelberg 1985, s. 413; Taner, *Ceza Muhakemeleri Usulü*, s. 172.

kim birincil amaç olarak delil toplamamakta ya da araştırmamakta, keşif yapılacak objeyi bizzat gözlemleyerek gerek bu objenin kendisine, gerekse olayın gelişimine ilişkin kanaat edinmeye çalışmaktadır.¹¹ Bununla birlikte keşfin yönelik olduğu bu amaç, ikincil nitelikte de olsa keşfin bir delil elde etme amacına da sahip olmasına engel değildir.¹² Keşif sırasında elde edilen bu deliller de duruşmada ortaya konulmak ve tartışılmak suretiyle vicdani kanaatin oluşturulmasında kullanılacaklardır. Ancak keşfin bu ikincil niteliği onun, Cumhuriyet savcısı ve kolluk tarafından gerçekleştirilecek olay yerinin incelenmesi, delillerin toplanması gibi faaliyetlerle karıştırılmasına neden olmamalıdır.¹³

Keşif, ispat açısından doğrudan önemli olan delillerle ilgili olabileceği gibi, belirtiler için de gerçekleştirilebilir.¹⁴ Sözgelimi, bir tanığın olayı gözlemlediği koşullara ilişkin bir değerlendirme yapılabilmesi için, onun olayın meydana geldiği sırada bulunduğu yerde yahut da şüphelinin elbisesindeki kan izlerine ilişkin yapılacak keşif faaliyetinde elde edilen bulgular, belirtilerle ilgili bir algılama faaliyeti olmakla birlikte, sahte bir belgedeki kazıntılara ilişkin yapılan keşif sonucu elde edilen algılamalar doğrudan delillere ilişkin bir algılama niteliğindedir.¹⁵

Keşif, delilin hakim tarafından doğrudan algılanması yönüyle, tanığın beyanı, bilirkişi mütalaası ve belge delilinden ayrılır.¹⁶ Zira keşif, muhakeme açısından önemli olan kişi, eşya ya da süreçlere ilişkin bir kimsenin vereceği bilgi ile gerçekleşecek dolaylı bir delil ikamesinin yerini alır ve bunların aşılmasına hizmet eder. Bu şekilde mahkeme, algılamalarını sadece rapor, bilgi ve açıklamalara değil, keşif konusu üzerinde kendi yapacağı gözlemlerine dayandırır. Sözgelimi hastanede yatan yaralının, olay yerinin durumuna ya da araç veya yaya trafiğinin sıkışıklığına ilişkin keşif yapabilir. Bu bağlamda ses ve/görüntü kayıtları

¹¹ Wenskat, Wolfgang; *Der richterliche Augenschein im deutschen Strafprozeß*, Frankfurt am Main 1988, s. 32.

¹² "...keşif hususunun ise hakimin yargılama sonucunda vereceği karara yardımcı olması amacıyla, onun takdirinde yapılan delil toplama işlemi olduğu ..." (Y. 9. CD, E. 2005/6128 K. 2005/578 – Karar için bkz.: <http://www.adalet.org/yenickarar.php>, 29.03.2007).

¹³ Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 607.

¹⁴ Eisenberg, *Beweisrecht der StPO*, s. 753; LR-Krause, § 86, kenar no: 1; Joecks, *Strafprozessordnung-Studienkommentar*, s. 162; Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 296.

¹⁵ Hauser/Schweri/Hartmann, *Schweizerisches Strafprozessrecht*, s. 315.

¹⁶ Ranft, Otfried; *Strafprozeßrecht*, 3. Auflage, Stuttgart ... 2005, s. 221.

rının dinlenmesi ya da seyredilmesi de, bazı bilgilerin dolaylı olarak elde edilmesi niteliğinde değil, geçmişteki gerçek bir olayın bugün gerçeğe benzer bir biçimde yaşanmasını sağlayan keşif niteliğindedir.¹⁷

Değiştirilmemiş ya da değişmemiş, bozulmamış konular üzerinde yapılacak ve gerçekleştirilmesi sırasında da değişik bilimsel ve teknik yöntemlerin de kullanılmasıyla maddi gerçeğin aydınlatılmasına önemli bir katkıda bulunabilecek olan keşif sonucunda mahkemenin elde edeceği kanaat bir çok zaman tanıkların ya da şüpheli veya sanıkların anlattıklarından daha etkili olabilecektir.¹⁸ Bu nedenle keşif, tanık ya da şüpheli veya sanık anlatımlarının doğruluğunu araştırmak açısından da önemli bir fonksiyona sahiptir.¹⁹ Mahkeme bu anlatımların doğruluklarını keşifle denetleyebilecek, bunların doğru olup olmadığına ilişkin bir kanaat oluşturabilecektir.

III. Keşfin Konusu

Soruşturma ya da kovuşturmayla konu olan olayla ilgili, mahkemenin kanaatinin oluşmasında etkili olabilecek bütün olay ve objeler, elde edilmeleri ve duruşmada ortaya konulmaları açısından CMK'da özel olarak düzenlenmemiş olmak koşuluyla keşfin konusunu oluşturabilir.²⁰ Bunlar taşınabilir ya da taşınmaz niteliğinde olabilirler.²¹ Yaşayan bir insan ya da ceset, katı sıvı ya da gaz niteliğindeki cisimler, binalar, yerler, sesler, havanın durumu ve ısı derecesi, belirli bir cadde ya da kavşaktaki trafiğin akışı gibi süreçler keşfin konusunu oluşturabilir.²²

Keşfin sağlıklı sonuçlar verebilmesi için, keşfe konu olacak objenin olaydan sonra çok fazla nitelik değiştirmemiş olması ya da değiştirmiş olsa bile olay anına ilişkin sağlıklı ve doğru bilgi

17 Kühne, Hans Heiner; *Strafprozessrecht*, 7. Auflage, Heidelberg 2007, s. 502.

18 Hauser/Schweri/Hartmann, *Schweizerisches Strafprozessrecht*, s. 316.

19 "Olayın tek görgü tanığının sözlerinin doğru olup olmadığını araştırmak bakımından, olay yerinde ve olay koşullarında bir keşif yapılarak, tanığın sanıkları tanıyabilmesi hususunun araştırılmaması ... yasaya aykırıdır" (Y. 1. CD, 10.05.1977, E. 1140, K. 1662 – Karar için bkz.: Yurtcan, Erdener; *CMK Şehri*, 4. Baskı, İstanbul 2005, s. 220).

20 Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 275; Hauser/Schweri/Hartmann, *Schweizerisches Strafprozessrecht*, s. 416; Joecks, *Strafprozessordnung-Studienkommentar*-, s. 163; Lemke, *HK-StPO*, § 86, kenar no: 6; Özbek, *CMK İzmir Şehri*, s. 297; Ranft, *Strafprozeßrecht*, s. 221.

21 Peters, *Strafprozeß*, s. 413.

22 Beulke, *Strafprozessrecht*, s. 124; Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 297; Roxin, *Strafverfahrensrecht*, s. 231.

vermesi aranmalıdır.²³ Şayet yapılan keşifte objenin niteliğinin değiştiği ve olay anına ilişkin sağlıklı bir bilgi vermediği saptanırsa, CMK'nın 83/2. maddesi bağlamında objenin keşif sırasındaki durumu ile olay sırasında sahip olduğu iddia edilip de keşif sırasında gözlemlenemeyen durumu keşif tutanağına yazılır.

Vücudun muayenesi (CMK m. 75, 76), ölünün kimliğinin belirlenmesi ve adli muayenesi (CMK m. 86), yeni doğanın cesedinin adli muayenesi veya otopsisini (CMK 88) ve otopsi (CMK m. 87) konularında Kanunda özel düzenleme bulunduğundan, yapılacak incelemeler bu düzenlemelerle belirlenen esaslara göre yapılacaktır. Bu nedenle bu konular burada özel olarak ele alınıp incelenmeyecektir.

Keşfin konusuna ilişkin şu ayrıntılar üzerinde durulabilir:

1) Nesnel Konular

Her türlü madde, keşfe konu olabilir. Bunların katı, sıvı ve gaz halinde olması da önemli değildir. Bunlar bazen kendi nitelikleri itibariyle suça konu olabilirler. Örneğin, bulundurulması yasak olan ya da ancak bir ruhsata bağlı olarak bulundurulabilecek bir silah bu anlamda keşfe konu olabilir. Bunun yanında suçun işlenmesinde kullanılmış olan cisimler de keşfe konu olabilirler. Örneğin bir hırsızlık olayında hırsızlık yapılan binanın kapısının açılmasında kullanılan cisimlerin ve kapının kendisinin incelenmesi bu niteliktedir. Yine sahte ürünler gibi suçun işlenmesi sonucunda ortaya çıkmış olan eşyalar da keşfe konu olabilecektir. Suça ilişkin belirtiler de keşfe konu olabilecektir. Örneğin olay yerindeki ayakkabı izi, kopmuş bir düğme, kan izleri üzerinde keşif yapılacaktır.²⁴

2) Resimler, Fotoğraflar, Sesler, Ses ve/veya Görüntü Kayıtları, Elektronik Kayıtlar

Bunlar kendi suç oluşturan içerikleri açısından delil niteliği gösterebilecekleri gibi, başka suçlar açısından da delil niteliği taşıyabilirler.²⁵

Resim ve fotoğraflar bağımsız nitelikte olabilecekleri gibi, gazete, dergi, kitap, kartpostal ya da bir broşürde yayınlanmış olabilirler.

²³ LR-Krause, § 86, kenar no: 11.

²⁴ Robert, *Der Augenschein im Strafprozess*, s. 43.

²⁵ Volk, *Grundkurs StPO*, s. 207.

Sesler de başlı başına keşfe konu olabilir. Sözgelimi, gürültüye neden olma suçunun ispatı açısından, gürültüye neden olduğu iddia edilen sesin dinlenilmesi suretiyle keşif faaliyetinin gerçekleştirilmesi mümkündür.

Ses ve/veya görüntü kayıtları da keşfe konu olurlar.²⁶ Ses ve/veya görüntü kayıtlarının dinlenmek veya seyredilmek suretiyle içeriklerinin araştırılması faaliyeti keşif niteliğindedir.²⁷ Sözgelimi belirli kurum ve işyerlerinde kameralarca yapılan kayıtlar, bir gösteri veya diğer toplu eylemlerde çekilen video kayıtları bu niteliktedir.²⁸ Bunlar bazı durumlarda da dolaylı olarak delillerin duruşmada ortaya konulmasına da hizmet ederler. Sözgelimi, yüzleştirmenin, sanığın ikrarının veya olay ya da kaza yerinin anlatılmasının, "iletişimin tespiti, dinlenmesi ve kayda alınması" (CMK m. 135) bu niteliktedir.²⁹

Elektronik kayıtlar da keşfe konu olurlar. Bunlar bilgisayarların hard disklerinde yer alan kayıtlar olabileceği gibi, CD'lerde DVD'lerde ve taşınabilir disklerde yer alan kayıtlar da olabilirler. Bu kayıtların keşfe yetkili makamlarca izlenmesi, seyredilmesi, incelenmesi suretiyle algılanması niteliğindeki işlemler keşif niteliğindedir.³⁰

3) Kroki ve Çizimler

Duruşma için hazırlanmış olay ve kaza yerine ilişkin çizimler keşif konusu olabilirler. Ancak dikkat edilmelidir ki, bu kroki ve çizimler, esas itibarıyla tanığın olaya ilişkin algılamalarının ortaya konulması niteliğinde ise, varlıkları ve meydana getirilişleri açısından keşfe konu olabilirlerse de, içerikleri açısından keşfe konu edilmeleri CMK'nın 210. maddesine aykırı olup, bu durumda olayın delili tanığın açıklamalarına dayandığından tanığın mutlaka duruşmada dinlenilmesi³¹ yahut da koşulları bulunuyorsa (CMK m. 211) bu açıklamaların belge delili olarak yargılamaya dahil edilmesi gereklidir.³² Ülke haritaları ve şehir plan-

²⁶ Ses ve/veya görüntü kayıtlarının ispattaki fonksiyonu açısından bkz.: Öztürk, Bahri; "Ses ve/veya Görüntü Kaydeden Araçlarla Yapılan Tespitlerin Ceza Muhakemesi Hukukundaki Değeri", in: *Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan* (Yayına Hazırlayan: Zafer Gören), İzmir 2000, s. 219; Yıldız, Ali Kemal; "Ses ve/veya Görüntü Kayıtlarının İspat Fonksiyonu", in: *Ceza Hukuku Dergisi*, Yıl: 2007, sy. 2, s. 253-264.

²⁷ Volk, *Grundkurs StPO*, s. 207.

²⁸ LR-Krause, § 86, kenar no: 15.

²⁹ Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 297.

³⁰ LR-Krause, § 86, kenar no: 13.

³¹ KK-Senge, § 86, kenar no: 6; Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 297.

³² Volk, *Grundkurs StPO*, s. 207.

ları, herkesçe bilinen olgular niteliğinde olduğundan, bu harita ya da planlarda gösterilen mevkilerin konumları ve birbirlerine olan uzaklıkları açısından özel bir ispata gerek bulunmayıp, mahkemenin hükmünde bunların değerlendirilmesi ve hükmünü bunlara dayandırması mümkündür. Zira Herkesçe bilinen olayların ispatına ve dolayısıyla da duruşmada ortaya konulup tartışılmasına gerek yoktur.³³

4) Belgeler

Belgelerdeki yazılar görülebilir ve bu nedenle duyularla algılanabilir olmakla birlikte; belge delilinin konusu, belgedeki yazılarla ortaya konulan düşünsel içeriklerdir ve bu düşünsel içerikler duyularla algılanmanın ötesinde entelektüel olarak anlaşılması gereklidir. Bu nedenle de belgelerin duruşmada okunarak ortaya konulması gereklidir (CMK m. 209, 211, 212, 213, 214) ve bunlar düşünsel içerikleri açısından keşfe konu olamazlar.³⁴

Buna karşı belgeler dış yapıları itibariyle keşfe konu olabilecekleri gibi, teknik çizimler, radar kayıtları, araçlardaki hız ölçüm cihazı (takograf) kayıtları gibi okunması mümkün olmayan bir belgenin söz konusu olması durumunda da bunlar keşfe konu olabilirler.³⁵ Radar kayıtları ve hız ölçüm cihazları açısından dikkat edilmesi gereken nokta, bunların hakim tarafından anlaşılabilir nitelikte olması gereğidir. Şayet hakim bu kayıtları kendiliğinden anlaması mümkün olmaz da bu kayıtların hakim tarafından anlaşılır hale getirilmesi özel bir uzmanlığı gerektirirse bu durumda keşif yerine bu materyaller üzerinde bilirkişi incelemesi yapılması gerekecektir.³⁶

Bir belge bazen hem belge delili olarak duruşmada okunabileceği gibi, hem de aynı zamanda dış yapısı itibariyle keşfe konu olabilir. Örneğin, bir sözleşme metni, hukuksal bir ilişki hakkında verdiği bilgi itibariyle belge delili olarak okunabileceği gibi, bu sözleşme üzerinde yapılan değişikliklerin belgede sahtecilik oluşturup oluşturmadığı açısından da keşfe konu olabilir.³⁷ Yine bir şantaj ya da tehdit mektubu içeriği itibariyle belge delili

³³ LR-Krause, § 86, kenar no: 18; KK-Senge, § 86, kenar no: 6.

³⁴ Kindhäuser, *Strafprozessrecht*, s. 246.

³⁵ Geppert, *Der Augenscheinsbeweis*, s. 310; Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 298; Volk, *Grundkurs StPO*, s. 208...

³⁶ LR-Krause, § 86, kenar no: 14.

³⁷ Brodag, Wolf-Dietrich; *Strafverfahrensrecht*, 11. Auflage, Stuttgart ... 2005, s. 140.

olarak duruşmada okunacakken, bu mektubu yazan kimsenin kim olduğunun belirlenmesi açısından yazı karşılaştırılması yapılması gerektiğinde keşif yapılması gerekebilecektir.³⁸

5) Kişiler

Esas olarak kişilerin vücutlarının muayenesi Kanunda özel olarak düzenlenmiş bulunmaktadır (CMK m. 75 ve 76). Ancak Mahkeme de kişilerin vücutlarındaki değişiklik ya da durumlara ilişkin muayene niteliğinde olmayan incelemede bulunabilirler ve bu durum keşif faaliyeti olarak değerlendirilir.³⁹ Sözelimi mağdurun vücudundaki yaralanma yerinin incelenmesi bu niteliktedir. Ancak sanığın veya tanığın duruşmadaki sorgusu keşif faaliyeti niteliğinde değildir⁴⁰ Yine sorgusu sırasında bir tanığın beyanını değiştirirken kızardığı ya da sarardığı biçimindeki bir saptamanın tutanağa geçirilmesi keşif niteliğinde olmayıp, tanığın beyanının değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken bir algılama niteliğindedir.⁴¹

6) Süreçler ve Deneyler

Süreçler ve deneyler de bilirkişi mütalaasının ya da tanık açıklamasının bir parçası olmadıkça keşfin konusunu oluşturabilirler. Örneğin, Sürüş, fren, atış denemeleri, olayın yeniden yaşatılması ve tanığın inandırıcılığını kontrol üzere yapılacak deneyler⁴², yine iki nokta arasındaki mesafenin yürüyerek ya da araçla ne kadar sürede alınacağı⁴³ bu niteliktedir.

IV. Keşif Yapmaya Yetkili Olanlar

CMK keşfin, hakim veya mahkeme veya naip hakim ya da istinabe olunan hakim veya mahkeme ile gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda Cumhuriyet Savcısı tarafından yapılacağı hükmüne yer vermiştir (CMK m. 83).

Niteliği gereğince keşif esas olarak hükmü verecek yetkili ve görevli mahkeme tarafından gerçekleştirilmesi gereken bir faaliyettir. Bununla birlikte keşfin soruşturma aşamasında gerçekleştirilmesinin gerekmesi durumunda sulh ceza hakimi tarafın-

38 Wenskat, *Der richterliche Augenschein im deutschen Strafprozeß*, s. 30.

39 LR-Krause, § 86, kenar no: 25; Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 298.

40 Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 298.

41 LR-Krause, § 86, kenar no: 25; Volk, *Grundkurs StPO*, s. 208.

42 Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 298; Volk, *Grundkurs StPO*, s. 208.

43 LR-Krause, § 86, kenar no: 24.

dan (CMK m. 162), hakim veya mahkemenin yetki alanı dışında gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu durumlarda istinabe olunan hakim veya mahkeme tarafından gerçekleştirilmesi ve CMK'nın 83. maddesine göre hazırlanacak olan tutanağın yetkili hakim veya mahkemeye gönderilmesi gereklidir. Yurt dışında gerçekleştirilmesi gereken keşfin de istinabe yoluyla gerçekleştirilmesi mümkündür.⁴⁴ Çok hakimli mahkemelerde görülmekte olan duruşmalarda keşfin duruşma salonu dışında gerçekleştirilmesi gerekirse, bu keşfin mahkemenin hakimlerinden birisinin naip olarak görevlendirilmesi suretiyle yerine getirilmesi mümkündür. Ancak CMK'nın 83. maddesinde hakim, mahkeme, naip veya istinabe olunan hakim ya da mahkemenin keşfin yapılması konusundaki yetkili kılınmış olması, mahkemenin keşfi gerçekleştirebileceği durumlarda dahi bunlardan herhangi birisinin keşfi gerçekleştirilmesi anlamını taşımamaktadır. Keşfin naip veya istinabe olunan hakim ya da mahkeme tarafından gerçekleştirilmesi istisnai niteliktedir ve ancak hükmü verecek olan mahkeme tarafından gerçekleştirilmesinin mümkün olmaması durumunda bu yola başvurulmalıdır. Dolayısıyla eğer delillerin ortadan kalkması, karartılması vb. gibi tehlikesi bulunmuyorsa bizzat hükmü verecek olan mahkeme, istisnai hallerde ise yine hakim tarafından, naip ya da istinabe olunan hakim veya mahkeme tarafından yerine getirilmesi gereklidir.⁴⁵

CMK, keşfin yapılması konusunda hakim ya da mahkeme yanında gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda Cumhuriyet savcısına da yetki tanımıştır. Cumhuriyet savcısına tanınan yetki de istisnai nitelikte olup, ancak Cumhuriyet savcısının hakimine başvurmasının mümkün olmadığı ve gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda mümkündür.⁴⁶ Şayet gecikmesinde sakınca bulunan bir durum söz konusu değilse, Cumhuriyet Savcısının keşif faaliyetini soruşturma aşamasında kendisi yapmaması ve sulh ceza hakiminden istemesi gereklidir.⁴⁷ *Gecikme-*

⁴⁴ Erem, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 421.

⁴⁵ Erem, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 420; Kantar, Baha: *Ceza Muhakemeleri Usulü*, Ankara 1957, s. 96; Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 608.

⁴⁶ Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 608.

⁴⁷ "...Taksirle Yaralama suçundan dolayı Kamu Davası açıldığı, soruşturma aşamasında tüm delillerin toplanmış bulunduğu, keşif hususunun ise hakim tarafından yargılama sonucunda vereceği karara yardımcı olması amacıyla, onun takdirinde yapılan delil toplama işlemi olduğu keza 5271 sayılı CMK'nun 83 ve devamı maddelerinde de bu hususa işaret edilerek keşfin, hakim veya mahkeme ile gecikmesinde sakınca bulunan hallerde C.Savcısı tarafından yapılacağı öngörüldüğü, kural olarak keşfin hakim tarafından yapılaca-

sinde sakınca bulunan durumdan maksat, bir işlem hemen gerçekleştirilmediğinde, o işlemle ulaşılmak istenen amacın tehlikeye düşecek olmasıdır. Burada kullanılacak kriter, işlem o anda yapılmadığında daha sonra aynı biçimde yapılıp yapılamayacağıdır. Eğer işlem o anda yapılmadığında daha sonra aynı biçimde yapılamayacaksa gecikmesinde sakınca bulunan hal var demektir.

Gecikmesinde sakınca bulunmayan durumlarda Cumhuriyet savcısının keşif yapılması durumunda, gerçekleştirilen işlem hukuka aykırı olacağından, bu keşif sonucunda elde edilen deliller de hukuka aykırı olacaktır⁴⁸.

Bazı fiili ya da hukuksal zorunlulukların varlığı durumunda keşfe yetkili makamın "keşif yardımcısı" olarak adlandırılan kişiler keşfin gerçekleştirilmesinde kullanması mümkündür.⁴⁹ Söz-

ğünün belirtildiği, hangi olayda keşif yapılmasına ihtiyaç duyulacağına hakim ve c.savcısının farklı değerlendirilebileceği, c.savcısının sadece 'gecikmesinde sakınca bulun hallerde' bu yetkisinin bulunduğu, mümkün olduğunca gecikme halinde delilin kaybolması yada değişmesi söz konusu olacaksa ve derhal hakim tarafından keşif yapılma olanağı bulunmuyorsa, c.savcısı tarafından yapılması gerektiği, aksi hükmün geniş yorumlanarak, gecikmesinde sakıncalı hal olup olmadığına bakılmaksızın her olayda c.savcısı tarafından keşif yapılması gerekeceği, somut olayda suçun işlendiği 9.3.2005 tarihinden yaklaşık 3 ay geçtikten sonra iddianamenin tanzim edilerek dava açılmış olduğu, suçun niteliği de göz önüne alındığında artık gecikmesinde sakınca bulunan halden söz edilemeyeceği, diğer yandan 5237 sayılı YTCK 'da taksirli suçlar bakımından kusur oranında cezadan indirim yapılması kuralının kaldırılmış olduğu, ancak taksirden dolayı hakim tarafından belirlenecek kusurluluk göz önünde bulundurulmak suretiyle, suçun cezasının tespit edilmesinin gerekeceği, bu durumda ihtiyaç duyulduğunda ve gecikmesinde sakınca bulunan hal ortadan kalkmış veya hiç gerçekleşmemiş ise hakim tarafından keşif yapılmasının gerekli olacağı cihetle itirazın bu gerekçelerle kabulü yerine, yazılı şekilde reddine karar verilmesinde isabet görülmediği ...." (Y. 9. CD, E. 2005/6128, K. 2005/578 – Karar için bkz.: <http://www.adalet.org/yenickarar.php>, 29.03.2007); aynı yönde, "5271 Sayılı CMK. keşfin hakim veya mahkeme veya naip hakim ya da istinabe olunan hakim veya mahkeme ile gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet Savcısı tarafından yapılacağını belirtmiştir. Kural olarak keşfin, hakim veya mahkeme tarafından yapılacağı, ancak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet Savcısının keşfi yapacağı tartışmasızdır. Somut olayımızda, suç zabit varakası ... tarihinde düzenlenmiş ... tarihli iddianame ile kamu davası açılmış olmakla, gecikmesinde sakınca ortadan kalkmış bulunduğu gibi, dosya içeriği itibariyle de CMK. nun da açıklanan iddianamenin iadesini gerektiren nedenler bulunmadığından itirazın kabulü yerine reddine karar verilmesi isabetli bulunmamıştır." (Y. 3. CD, E. 2006/5835, K. 2006/4982 – Karar için bkz.: Kazancı Hukuk Otomasyon Programı, İçtihat Bilgi Bankası - <http://www.kazanci.com.tr/> - 09.04.2007).

48 Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 608.

49 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Rogall, Klaus; *Der Augenscheinsgehilfe*, in: *Gedächtnisschrift für Karlheinz Meyer*, Berlin New York 1990, s. 391 vd.

gelimi su altında veya bir binanın çatısında bir ölçüm yapılması gerektiği durumlarda bir keşif yardımcısı aracılığıyla bu incelemenin yapılması mümkündür. Dikkat edilmelidir ki, bu tür bir zorunluluk bulunmadıkça keşifle yetkili makamın keşif konusuna ilişkin incelemeyi bir başka kimseye devretmesi mümkün değildir.

Keşif yardımcısı olarak görev yapan kimse niteliği itibariyle bilirkişi olmamakla birlikte, seçimi, reddi ve keşif faaliyetine katılması zorunluluğu açısından kıyasen bilirkişiliğe ilişkin hükümler uygulanır, algılamaları açısından ise duruşmada tanık olarak dinlenilmeleri gerekir.⁵⁰

“Keşif yardımcısı”nı, “bilirkişi”den ayıran özellik, keşif yardımcısının yerine getirdiği faaliyetin, mahkemenin sahip olması gereken dışında özel bir uzmanlığı gerektirmemesidir.⁵¹ Eğer keşif sırasında özel bir uzmanlığı gerektiren bir inceleme yapılması gerekiyorsa, bu incelemeyi gerçekleştiren kişi ve hazırlayacağı mütalaa konusunda bilirkişiliğe ilişkin hükümler uygulanacaktır.⁵² Buna karşı, eğer özel bir uzmanlığı gerektirmeyen faaliyet söz konusu ise ve keşif yardımcısının tek fonksiyonu gördüğünü bildirmek niteliğinde ise, algılamaları açısından tanık olarak duruşmada dinlenmesi gerekecektir.⁵³ Bu noktada keşif yardımcısı olarak adlandırılan kimsenin sahip olduğu uzmanlıkla, keşif konusuna ilişkin yapılacak gözlemin bir uzmanlığı gerektirip gerektirmemesi birbirine karıştırılmamalıdır. Sözgelimi su altında yapılacak incelemelerde keşif yardımcısı olarak kullanılacak kimse, su altına dalabilecek eğitim ve donanıma sahip dalgıçlar olabilecektir. Ancak dalgıcın bu konudaki uzmanlığı, üzerinde keşif yapılacak konuya ilişkin bir uzmanlık olmayıp, onun keşif sırasındaki fonksiyonu su altında gördüğünü hakime aktarmak niteliğindedir ve bu gözlemine özel uzmanlığı gerektiren bir bilgiyi dahil etmesi de söz konusu değildir.

Ülkemiz uygulamasında da mahkemeler esasen keşfe konu olması gereken ve duruşmada seyredilmesi ya da dinlenilmesi

⁵⁰ AK-Kirchner, Bd.1, s. 327; Eisenberg, *Beweisrecht der StPO*, s. 769, KK-Senge, § 86, kenar no: 4; Kindhäuser, *Strafprozessrecht*, s. 247; Lemke, *HK-StPO*, § 86, kenar no: 3; LR-Krause, § 86, kenar no: 7; Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 296; Pfeiffer, Gerd; *StPO-Strafprozessordnung Kommentar*, 5. Auflage, München 2005, s. 165; Ranft, *Strafprozeßrecht*, s. 220; Schroeder, Friedrich-Christian; *Strafprozessrecht*, 4. Auflage, München 2007, s. 73; Volk, *Grundkurs StPO*, s. 208.

⁵¹ Geppert, *Der Augenscheinsbeweis*, s. 309.

⁵² KK-Senge, § 86, kenar no: 3, 4.

⁵³ Ranft, *Strafprozeßrecht*, s. 220.

gereken görüntü ve/veya ses kayıtlarının, yazıya dökülmesi konusunda bir kimseyi görevlendirmekte ve bu işle görevlendirilen kimse bilirkişi olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte bir görüntü ve/veya ses kasetini seyredip veya dinleyip yazıya dökmeyi gerektiren faaliyet, herkes tarafından ve özel bir uzmanlığa sahip olmaksızın mahkeme tarafından da gerçekleştirilebileceğinden, CMK'nın 63/1. maddesindeki *çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren işler* tanımına uymamaktadır. Dolayısıyla da ses ve/veya görüntü kaseti çözümünü yapan kimseyi bilirkişi olarak nitelendirmek mümkün değildir. Mahkemenin, kendisinin de gerçekleştirebileceği bu işi zaman darlığı vb. gibi gerekçelerle bir başka kimseye yaptırması durumunda, bu kimşenin gördüğü fonksiyon bilirkişilik niteliğinde olmayıp sadece keşif yardımcılığı niteliğindedir. Çözümü yapabilmek için yabancı bir dilin bilinmesi, şu anda kullanılmayan eski dillerden birinin bilinmesi gibi özel bir uzmanlık gerekiyorsa, bu durumda bilirkişilik faaliyetinden söz edileceği şüphesizdir.

Şüpheli, sanık, mağdur veya şikayetçi de keşif yapılması talebinde bulunabilirler. Soruşturma evresinde şüphelinin, *şüpheden kurtulması için somut delillerin toplanmasını isteyebilmesi ve aleyhine var olan şüphe nedenlerini ortadan kaldırmak ve lehine olan hususları ileri sürmek olanağı* bulunduğundan (CMK m. 147/1-f), şüpheli, delillerin durumlarının zaman kaybetmeksizin saptanması için Cumhuriyet savcısı veya sulh ceza hakiminden keşif yapılması talebinde bulunabilir⁵⁴. Soruşturma evresinde *delillerin toplanmasını isteme hakkı* mağdur ile şikayetçiye de tanınmış olduğundan (CMK m. 234/1-a,1), bunlar da Cumhuriyet savcısı veya sulh ceza hakiminden keşif yapılmasını isteyebileceklerdir.

Kovuşturma evresinde de sanık, savunma delillerinin toplanmasını isteyebileceğinden (CMK m. 177, 206, 207), keşif yapılmasını da talep edebilecektir⁵⁵. Mağdur veya katılanın kovuşturma evresinde delillerin toplanmasını isteyebilmesi açık bir biçimde düzenlenmemiş olmamakla birlikte, adil yargılanma hakkı açısından mağdur ve katılanın da bu hakka sahip olacağı konusunda bir şüphe bulunmamaktadır.

İlgili süjeler tarafından gerçekleştirilen keşif yapılması talebi ancak Kanunda belirtilen hallerin varlığı durumunda reddedilebilir (CMK m. 206/2).

⁵⁴ Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 278.

⁵⁵ Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 278.

Bu noktada belirtilmesi gereken bir hüküm de CMK'nın 206. maddesinin 3. fıkrasıdır. Bu fıkra, *Cumhuriyet savcısı ile sanık veya müdafinin birlikte rıza göstermeleri durumunda bir delilin ortaya konulmasından vazgeçilebileceği* hükmünü taşımaktadır. Maddi gerçeğin araştırıldığı bir ceza muhakemesi sisteminde bu hükmün kabulü ve onaylanması mümkün değildir. Hükmü verecek olan mahkeme maddi gerçeğin araştırılması görevi çerçevesinde ortaya konulacak delillerin ispat açısından gerekli olup olmadığı konusunda zaten değerlendirecek ve ispat açısından gerekli olmayan yahut da maddenin 2. fıkrasında yer alan ret nedenleri kapsamına giren delillerin ortaya konulmamasını sağlayabilecektir. Buna karşı bu konuda iddia ve müdafaa makamlarının anlaşmasına değer tanınması ve buradan hareketle delilin ortaya konulup konulmayacağına karar verilmesi doğru değildir⁵⁶. Aynı durum keşif açısından da geçerli olup, mahkeme delillerin değerlendirilmesi aracı niteliğinde olan keşfi, maddi gerçeğin araştırılması ilkesi çerçevesinde olayın ispatında ve hükmün oluşturulmasında gerekli olacak bütün delillere uygulayacaktır.

V. Keşifte Hazır Bulunabilecek Olanlar

Keşif yapılması sırasında şüpheli, sanık mağdur ve bunların müdafii ve vekili hazır bulunabilirler (CMK m. 84/1). Bu kişilerin keşif faaliyeti sırasında hazır bulunmaları zorunlu olmadığından, onların yokluğunda gerçekleştirilecek keşfin hukuka aykırılığından da söz edilemeyecektir. Kanun burada bir zorunluluk kabul etmemiş, sadece bu kişilerin keşif sırasında hazır bulunmaya hakları bulunduğunu düzenlemiştir.⁵⁷ Ancak tanınan bu hakkın kullanılabilmesi için, keşif yapılacağı bu kişilere önceden haber verilmesi gereklidir. Kanun da, hazır bulunma hakkı olanların, işin geri bırakılmasına neden olmamak koşuluyla, işlerin yapılması gününden önce haberdar edileceklerini belirtmiştir (CMK m. 84/4).

Duruşma hazırlığında da keşif yapılmasına gerek duyulursa, keşif için belirlenen gün Cumhuriyet savcısına, suçtan zarar görene, vekiline, sanığa ve müdafisine bildirilir (CMK m. 181).

⁵⁶ Düzenlemeye ilişkin eleştiriler için bkz.: Ünver, Yener: "Deliller ve Değerlendirilmesi", in: *Legal Hukuk Dergisi*, Ağustos 2005, Yıl 3, sy. 32, s. 2902-2903.

⁵⁷ Tosun, *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*, s. 783.

Muhakeme süjelerinin duruşma öncesinde gerçekleştirilen keşfe katılma haklarının bulunmasının nedeni, duruşmadan önce gerçekleştirilen keşfin, büyük bir olasılıkla bir daha tekrarı mümkün olmayan ve sonuçları duruşmada okunabilen bir işlem niteliğinde olmasıdır. Bu durum, muhakeme süjelerinin katılma haklarının korunmasını gerektirmektedir.⁵⁸ Kanun koyucu burada keşifte hazır bulunabilecek olan kimselere ne kadar süre önceden haber verilmesi gerektiğini düzenlememiş olmakla birlikte, haber verme işlemi keşifte hazır bulunma hakkı bulunanların gerekli hazırlıklarını yaparak keşfe katılabilmelerini sağlayacak bir süre önce yapılmalıdır. Sadece haberdar edilmiş olmaları yeterli değildir. Aksi halde adil yargılanma hakkına aykırılık söz konusu olacaktır. Yine aynı nedenle keşifte hazır bulunma hakkı bulunanların haklı mazeretlerinin bulunması, talebin işin uzamasına yönelik kötü niyet taşımaması, bilirkişi veya tanıkların temininde güçlük söz konusu olmaması ve delillerin ortadan kalkması veya karartılması riskinin bulunmaması durumlarında keşfi yapacak makam, keşifte hazır bulunma hakkı bulunanların bu mazeretini kabul ederek keşfi onlara da uygun olan bir zamanda yapmalıdır. Bu nedenle madde gerekçesinde herhangi bir kısıtlama öngörülmemesinin *hazır bulunma hakkı bulunanların keşfin başka bir güne bırakılmasını isteyemeyecekleri* gibi bir ifadeye yer verilmiş olmasının doğru olmadığı kanısındayım. Buna karşı, delillerin ortadan kalkması veya karartılması, zamanaşımı riskinin bulunması, keşif için belirlenen gün dışında tanık veya bilirkişilerin hazır bulundurulmasının güç veya mümkün olmaması, diğer fiziki güçlüklerin bulunması ve belirlenen tarih dışında yapılacak keşfin sağlıklı sonuçlar vermemesi, keşfin başka bir tarihte yapılması talebinin sırf kötü niyetle ve işin uzamasına yönelik olduğunun anlaşılması durumlarında keşfin ertelenmesi talebi kabul edilmeyebilecektir.

Özellikle tanık veya bilirkişinin keşif sırasında dinlenmesi söz konusu olursa, keşifte hazır bulunma hakkı bulunanların keşfe katılmasını sağlayacak bir biçimde kendilerine haber verilmesi ve keşfin onların katılımıyla gerçekleştirilmesi daha da önem kazanmaktadır. Zira keşifte tanık veya bilirkişi dinlenmesi durumunda şüpheli, sanık, mağdur ve bunların müdafisi veya vekilinin de keşifte hazır bulunarak tanık veya bilirkişiye soru sorma olanağının yaratılması gereklidir. Bunun yapılmaması adil yargılanma hakkına aykırılık oluşturacaktır.

⁵⁸ LR-Krause, § 86, kenar no: 42.

Keşif sırasında bilirkişi veya tanığın dinlenmesi söz konusu olduğunda, bu dinleme genel usullere göre yapılacak (CMK m. 52 vd.; m. 68) ve keşfe katılanlar tarafından kendilerine soru sorulabilecektir (201, 215, 216).⁵⁹

Mağdur şüpheli veya sanığın huzuru, tanıklardan birinin gerçeği uygun tanıklık etmesine engel olabilecekse, o işte şüpheli veya sanığın bulunmamasına karar verilebilir (CMK m. 84/3). Keşif sırasında da olsa, tanıkların dinlenilmesinde genel olarak tanıkların dinlenilmesine ilişkin kurallara uyulacağından, bu hüküm de CMK'nın 200/1. maddesinde yer alan hükmün tekrarı niteliğindedir. Ancak bu durumda da en azından müdafii veya vekilin bulundurulması gecikmesinde sakınca bulunan acil durumlar dışında adil yargılanma hakkı açısından zorunludur. Aksi halde şüpheli, sanık veya müdafii ile mağdur veya vekilinin tanığa soru sorma hakları ortadan kaldırılmış olacaktır ki bu da adil yargılanma hakkını ihlali anlamını taşıyacaktır.

Davayı gören mahkeme, naip hakim veya istinabe olunan mahkeme tarafından duruşmanın devamı esnasında yapılacak keşifte, duruşmada hazır bulunmaya hakkı olanlar için özel bir karar alınmış olmasına gerek bulunmaksızın, bunlar keşfe katılabileceklerdir.⁶⁰

Kanun, şüpheli veya sanığın tutuklu olması halinde keşifte hazır bulunma hakkını zorunlu sayılan hallerle sınırlı kabul etmiş, ancak *zorunlu sayılan hallerde hakim veya mahkeme tarafından keşifte hazır bulundurulmalarına karar verilebileceğini* düzenlemiştir (CMK m. 84/5). CMK 2001 Tasarısında (Tasarınının 86. maddesi) "*Şüpheli veya sanık tutuklu ise, ancak tutuklu bulunduğu yerdeki mahkeme binası içerisinde yapılacak işlerde hazır bulunmayı isteyebilir; ancak, hakim veya mahkeme tarafından zorunlu sayılan hallerde tutuklu bulunan şüpheli veya sanığın da mahkeme binası dışında yapılacak işlerde hazır bulundurulmasına karar verilebilir*" hükmüne yer verilmişken, Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu tarafından yapılan değişiklikle fıkra şu andaki biçimini almıştır.

Tutuklu olan şüpheli veya sanığın nakline ilişkin güçlükler gibi pratik gerekçelerle kabul edilen bu hükümde yer alan zo-

⁵⁹ Tanıklara ve bilirkişilere soru sorulması konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Yıldız, Ali Kemal; "Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik", in: *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Atatürk'ün Doğum Yılına Armağan, C. X, sy. 3-4, Yıl 2006, s. 329 vd.

⁶⁰ Erem, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 422.

runlu sayılan halin önceden belirlenmesi mümkün olmayıp, her somut olayın özellikleri çerçevesinde keşfi yapacak makam tarafından belirlenmesi gereklidir. Örneğin, yapılacak keşifte yapılacak saptamalar açısından şüpheli veya sanığın açıklamaların önem taşıdığı, şüpheli veya sanığın keşif konusu objeye ilişkin iddia makamı veya müştekiden daha farklı iddialarda bulunduğu, daha önceki saptamalara ya da keşif sonuçlarına itiraz etmek suretiyle ancak keşif konusu objenin bulunduğu ortamda yapacağı açıklamalarla bu itirazlarının somut hale geleceği, keşfin olayın gerçekleştiği yerden başka yanlış bir yerde yapıldığı iddiasında bulunduğu durumlarda zorunlu sayılan halin varlığından söz edilebilir.

Keşfin duruşma dışında yapılması durumunda, keşfi yapan hakim veya Cumhuriyet savcısı yanında bir zabıt katibi de hazır bulunur. Acele hallerde, yemin vermek koşuluyla, başka bir kimse, yazman olarak görevlendirilebilir (CMK m. 169/1). Zabıt katibi keşif tutanağının doğru tutulmasında hakimle birlikte sorumludur.⁶¹

VI. Keşfin Zamanı ve Yeri

Keşif kural olarak temyiz kanun yolu muhakemesi dışında bütün muhakeme saflarında yapılabilir.⁶² İtiraz kanun yolunda itirazı inceleyecek merci, olayın esasına ilişkin bir karar vereceği (CMK m. 271/2) ve bunun için de gerekli inceleme ve araştırmayı yapabileceğinden (CMK m. 270/1) gerekli olması halinde merci keşif de yapabilecektir. İstinaf kanun yolunda da keşif yapılması mümkündür. İstinaf mahkemesinde yapılacak duruşma hazırlığı ve duruşmada da (CMK m. 281/2, 282) keşif yapılması mümkündür. Yine CMK'nın 320. maddesi bağlamında yargılamanın yenilenmesi muhakemesinde de keşif yapılması mümkündür.

Esasen doğrudan doğruyalık ilkesi (CMK m. 217/1)⁶³ gereğince hükmü verecek olan mahkemenin delillerle bizzat yüz yüze gelmesi gerektiğinden, keşfin de hükmü verecek mahkeme tara-

⁶¹ Erem, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 422.

⁶² Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 276; Eisenberg, *Beweisrecht der StPO*, s. 753; Öztürk/Erdem, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 420; Tosun, *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*, s. 781; Yurtcan, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 294.

⁶³ Delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Şahin, *Ceza Muhakemesinde İspat (Delillerin Doğrudan Doğruyalığı İlkesi)*, Ankara 2001, s. 25 vd.

findan yapılması gereklidir.⁶⁴ Bununla birlikte keşfe konu olacak delilin, suç iz ve eserlerinin kaybolması ve duruşmanın beklenmesi durumunda keşiften elde edilecek faydanın ortadan kalkması olasılığının bulunması durumunda, keşfin kovuşturmadan önce de yapılması⁶⁵, hükmü verecek olan mahkemenin de yeni bir keşif yapmak yerine soruşturma aşamasında yapılmış olan bu keşfe ait tutanağın duruşmada okunması ile yetinmesi mümkündür (CMK m. 209). Bu durumda da keşif sırasında elde edilmiş olan deliller ve keşifte yapılan algılamalar duruşmada ortaya konularak tartışılıp bunların kolektifliği sağlandığından, hakimin kararını duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırarak oluşturması gerektiği kuralına (CMK m. 217/1) bir aykırılık da söz konusu olmayacaktır. Soruşturma aşamasında yapılmış keşfe rağmen, keşif konusunun ortada kalkmış olması, bozulmuş olması vb. gibi bir engel bulunmuyorsa, mahkemenin kovuşturma aşamasında da bizzat keşif yapması mümkündür.⁶⁶

Keşfin soruşturma aşamasında yapılması, keşfin kovuşturma aşamasına bırakılması ve hükmü verecek mahkemenin keşif faaliyetinin yerine getirmesinin beklenmesi durumunda bazı delillerin kaybolması tehlikesinin bulunabilmesi⁶⁷ yanında, hükmü verecek mahkemenin bulunduğu yerden uzakta olan olay yerine duruşma sırasında keşif yapmak üzere gidilmesi muhakemeye katılanlar açısından hem çok zahmet, hem de çok masraf gerektirebilir olmasından kaynaklanmaktadır. Kanun koyucu doğrudan doğruyalık ilkesini ihlal eden bu durumu, duruşma dışındaki keşif faaliyetinde hazır bulunma hakkını (CMK m. 84) kapsamlı biçimde düzenlemek suretiyle telafi etmeye çalışmaktadır.⁶⁸ Ancak bunun için uygulamada da çok acil durumlar dışında, hazır bulunma hakkı bulunanların keşif sırasında hazır bulunmalarını sağlayacak biçimde keşif işleminin gerçekleştirilmesi gereklidir.

Bir delilin tanık beyanından ibaret olması durumunda bu tanığın duruşmada mutlaka dinlenmesi gerektiğine ilişkin hükmün (CMK m. 210) bir benzeri keşif açısından bulunmadığından,

64 Şahin, Cumhuriyet; *Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi*, Ankara 2005, s. 259.

65 Wenskat, *Der richterliche Augenschein im deutschen Strafprozeß*, s. 46 vd.

66 Seiler, *Strafprozessrecht*, s. 139; Soyaslan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 260; Toroslu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 191; Yurtcan, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 295.

67 Hauser/Schweri/Hartmann, *Schweizerisches Strafprozessrecht*, s. 316.

68 Roxin, *Strafverfahrensrecht*, s. 232.

aydınlatma yükümüne aykırı düşmedikçe mahkeme, keşif yapmak yerine diğer delillerin ortaya konulmasıyla yetinebileceği gibi⁶⁹, keşfin konusunu da farklı olarak belirleyebilir. Sözgelimi, keşif yapmak yerine tanığın algılamalarıyla yetinebileceği gibi; olay yerinde keşif yapmak yerine, olay yerinin resimleri veya çizimleri üzerinde keşif yapmakla yahut da zorunlu durumlarda bir ses ve/veya görüntü kaydı üzerinde doğrudan keşif yapmak yerine bu kaydın çözümünü duruşmada okunmasıyla da yetinebilir.⁷⁰ Ancak keşfin yerine diğer delillerle yetinilebilmesinin sınırı bu durumun mahkemenin maddi olayı “aydınlatma yükümü”ne aykırı düşmesidir.⁷¹ Eğer olayın ispatına, yani mahkemenin şüphesiz bir kanaat oluşturmaya ilişkin eksiklikler söz konusu olacaksa keşfin yerine diğer delillerin ikame edilmesi mümkün olmadığı gibi, keşif konusu üzerinde doğrudan doğruya keşif yapmak yerine, bu konunun çekilmiş fotoğrafları ya da çekilmiş video görüntüleri üzerinde keşif yapılmakla da yetinilemez. Bu durumda mahkemenin mutlaka keşif faaliyetini gerçekleştirmesi gereklidir.⁷²

Keşif için kural olarak yer koşulu yoktur. Duruşma salonuna getirilmesi mümkün olan objeler bakımından keşif duruşma salonunda yapılabileceği gibi; olayın gerçekleştiği yerde ya da duruşma salonu dışında bulunan ve duruşmaya getirilmesi mümkün olmayan keşif konusu objeler bakımından, o objenin bulunduğu yerde keşif yapılması mümkündür.⁷³ Ancak, ama-

⁶⁹ Mahkemenin keşif yerine kullanabileceği objelerle ilgili geniş bilgi için bkz.: Harms, Sven; *Das Augenscheinersatzobjekt im Strafprozess*, Hamburg 2006, s. 81 vd.

⁷⁰ Haller/Conzen, *Das Strafverfahren*, s. 233; KK-Senge, § 86, kenar no: 2; LR-Krause, § 86, kenar no: 3; Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 296.

⁷¹ “Olay yerinde keşif yapılarak, sanıkların girdiği iddia edilen yerin ‘konut ya da eklenti’ olup olmadığı, ayrıca aleniyet unsurlarının bulunup bulunmadığının tesbit edilmesi yasaya aykırıdır” (Y. 4. CD, 3.12.1996, E. 1996/8022, K. 1996/9065 – Karar için bkz.: Yurtcan, *CMK Şerhi*, s. 217); Yine aynı yönde, “Bir kişiyi öldüren ve bir diğerini yaralayan sanığın aynı atışla suç işlediği yolundaki savunmaları nedeniyle, uygulamalı keşif yapılarak, öldürülen ile mağdurun yaralanmaları için ayrı ayrı hedef alınmalarının gerekip gerekmediği, mağdurdaki saçma yaralarının sayısı ve isabet eden yerleri araştırılıp tek veya birden çok atışla olup olamayacağı, suçta kullanılan av tüfeği ile saçmaların atış mesafesinde mağdura karşı olan eylemde öldürmeye elverişli ve yeterli vasıta niteliği taşıyıp taşımadığı belirlenmelidir” (Y. 1. CD, 27.9.1985, E. 2704, K. 3239 – Karar için bkz.: Yurtcan, *CMK Şerhi*, s. 219).

⁷² Hellmann, *Strafprozessrecht*, s. 265; Volk, *Grundkurs StPO*, s. 208.

⁷³ Cihan, Erol / Yenisey, Feridun; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul 1997, No. 38; Erem, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 421; Kunter/ Yeni-

cına ulaşabilmesi ve doğru sonuçlara ulaşılabilmesi açısından, olay yeriyle ilgili, olayın meydana gelişi ve olayda yer almış kişi veya eşyaların konumuyla ilgili olarak gerçekleştirilecek keşfin mutlaka olayın gerçekleştiği yerde ve olayın gerçekleştiği koşullarda gerçekleştirilmesi gereklidir. Duruşma kapsamında yapılan keşif eğer, naip hakim tarafından değil de mahkemenin kendisi tarafından duruşmanın bir parçası olarak gerçekleştiriliyorsa, duruşmaya katılan bütün süjelerin katılımıyla gerçekleştirilmelidir.⁷⁴ Bununla birlikte, keşfin özel bir mülkte yapılması gerekir de, bu özel mülkün sahibi olan kimse muhakemeye katılması gereken zorunlu süjeler dışındaki, sözgelimi duruşmayı izlemek isteyen kimselerin mülküne girmesine izin vermezse duruşmanın herkese açık olması gerekliliğinin (CMK m. 182) ihlal edildiğinden söz edilemez.⁷⁵

VII. Keşfin Gerçekleştirilmesi ve Tutanağa Bağlanması

Duruşma dışında gerçekleştirilecek olan keşif faaliyeti için bir karar verilmesi, keşfin zamanının belirlenmesi ve keşifte hazır bulunmaya hakkı bulunanlara bu keşif gününün haber verilmesi gereklidir.⁷⁶ Duruşma sırasında gerçekleştirilecek keşif için ayrıca bir karar alınmasına gerek bulunmamaktadır.

İlgililer keşif talebinde bulunabildikleri gibi, keşfin hangi koşullarda nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda da talepte bulunabilirler; ancak keşfin nasıl yürütüleceğine esas olarak keşfi yürütecek yetkili makam karar verecektir.⁷⁷ Keşif herhangi bir objenin beş duyu organıyla algılanması olduğundan, keşfin konusunun özelliğine göre, dokunmak, görmek, dinlemek, tatmak veya koklamak suretiyle keşif faaliyeti gerçekleştirilecektir.⁷⁸ Keşfin belirli bir olay sürecine ilişkin olması durumunda, sözgelimi bir trafik kazasının meydana geldiği yerde yapılan keşifte, işlemin amacına ulaşabilmesi için, olayın meydana geldiği

sey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 607; Öztürk/Erdem, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 420; Şahin, *Ceza Muhakemesinde İspat*, s. 178.

74 Neubeck, in: *KMR-Kommentar zur Strafprozeßordnung*, § 86, kenar no: 5; Joecks, *Strafprozessordnung-Studienkommentar-*, s. 163.

75 KK-Senge, § 86, kenar no: 9.

76 Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 277; "Mahkemece keşif kararı verilmeden, keşfin yapılacağı gün ve saat taraflara bildirilmeden keşif yapılarak savunma hakkının kısıtlanması" (Y. 8. CD, 20.02.1986, E. 1986/114, K. 1986/1117 – Karar için bkz.: Taşdemir, Kubilay / Özkepir, Ramazan; *Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu*, Ankara 2000, s. 197).

77 Erem, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 422.

78 Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 277.

zamana ilişkin koşullara uygun bir biçimde yapılması gereklidir.⁷⁹ Örneğin olayın meydana geldiği saatte ve mümkünse olayın meydana geldiği sıradaki meteorolojik koşullara uygun bir keşif yapılması elde edilmek istenen veriler açısından gerçeğe uygun sonuçlar elde edilmesi bakımından çok önemlidir.⁸⁰

Tanık veya bilirkişinin duruşma sırasında hazır bulunamayacağı veya oturduğu yerin uzaklığı nedeniyle bulunmasının güç olduğu anlaşılırsa, bu tanık veya bilirkişi de keşifte hazır bulundurulup dinlenebilir (CMK m. 84/2). Olayın meydana gelmesine ilişkin keşfin, olay yerinde ve tanıklarla diğer ilgililerin hazır bulundurulması suretiyle gerçekleştirilmesi temsili⁸¹ ya da uygulamalı⁸² keşif olarak adlandırılmaktadır.

Şüpheli, sanık veya katılan da çağrılmasını istedikleri tanık veya uzman kişinin adlarını keşfi yapacak makama bildirebilirler. Ancak mahkemenin bu talebi reddetmesi durumunda bu kişiler de tanık veya uzman kişiyi keşfe getirebilirler.⁸³ Kanunda bu konuda açık bir düzenleme bulunmamakla birlikte, CMK'nın 178. maddesinin kıyasen bu duruma uygulanabileceği kanısındayım.

Tanığın duruşmada hazır bulunamaması veya oturduğu yerin uzaklığı nedeniyle bulunmasının güç olması nedenleri dışında da, açıklamaları keşfin amacına ulaşmasına hizmet edebilecekse keşifte dinlenebilir ve açıklamaları da keşif tutanağına geçirilir. Bu beyanlar keşif tutanağıyla birlikte duruşmada okunmak suretiyle ortaya konulacak olmakla birlikte, keşif tutanağındaki bu beyanlar sadece keşfin sonuçlarını tamamlamak açısından değerlendirilebilecek, buna karşı CMK'da öngörülen istisnalar dışında duruşmada ortaya konulması gereken beyanın yerine ikame edilemeyecektir. Kanunda öngörülen istisnalar di-

79 Bkz.: Madde gerekçesi.

80 "... Suçun işlendiği tarihte güneşin hangi saatte doğduğu soruşturularak, tesbit edildikten sonra, olay gün ve saatine uygun şartlarda keşfe başlanması ve olayı gördüklerini beyan eden tanıkların buldukları noktalar-dan sanıkların ateş ettiği ya da kaçarken görüldükleri noktalarda bulunan bir şahsın görülmesi ve teşhisinin kabil olup olmadığının manken şahıslar kullanılarak tesbitinin temsili bir şekilde yapılması aradaki mesafelerin ölçülerek düzenlenecek tutanak veya raporda gösterilmesi gerekirken, usulüne uygun şekilde yapılmayan keşfe dayanarak karar verilmesi yasaya aykırıdır." (Y. 3. CD, 12.9.1990, E. 1990/1867, K. 1990/8131 – Karar için bkz.: Yurtcan, CMK Şerhi, s. 218).

81 Erem, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 422.

82 Turhan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 179.

83 LR-Krause, § 86, kenar no: 42.

şında tanık beyanlarının duruşmada ortaya konulması gereklidir.⁸⁴

Bilirkişinin duruşmada hazır bulunamaması olasılığı dışında da, yapılacak keşfin özelliği gereğince bilirkişinin keşfe katılması, keşif sırasında gözlemlerde bulunması ve bu gözlemlerine dayanarak bilirkişi mütalaası hazırlaması gerekli olabilir.⁸⁵ Bilirkişinin keşfe katılarak çeşitli incelemeler yapması, bu inceleme ve algılamalarına dayanarak mütalaasını hazırlaması, keşfi gerçekleştiren makam açısından işlemin keşif niteliğini değiştirmeyeceği gibi, bilirkişinin gerçekleştirdiği faaliyetin de bilirkişilik ve mütalaasının bilirkişi mütalaası olması niteliğini değiştirmez.⁸⁶

Keşif faaliyeti soruşturma aşamasında soruşturmanın gizliliği kuralına (CMK m. 157) uygun biçimde gerçekleştirilmelidir. Soruşturma aşamasında keşfin CMK'nın 83 ve 84. maddelerinde belirtilen süjeler dışındaki kimselere açık biçimde gerçekleştirilmesi, TCK'nın 285 ve 286. maddeleri bağlamında *gizliliğin ihlali ve ses ve görüntülerin kayda alınması* suçlarını oluşturabilecektir.

Duruşma dışında gerçekleştirilen keşif faaliyeti CMK'nın 83/2 ve 169. maddeleri bağlamında tutanağa bağlanır. Duruşma dışında gerçekleştirilen keşfi gerçekleştiren hakim, mahkeme ya da Cumhuriyet savcısı, var olan durum ve koşulları somut ve objektif bir biçimde tasvir etmeli, keşif konusu obje ya da sürecin durumunu ayrıntılı biçimde ve keşif sırasındaki duruma sadık kalarak tutanağa geçirmelidir.⁸⁷ Zira bu şekilde tutanağa geçirilen keşfin sonuçları, hükmü verecek olan mahkemenin kendisinin gerçekleştireceği bir keşfin yerini almaktadır.⁸⁸ Bu nedenle keşif sonucunda hazırlanan tutanak bu tutanağı kana-

⁸⁴ LR-Krause, § 86, kenar no: 45; KK-Senge, § 86, kenar no: 8.

⁸⁵ "Dosyanın içeriğinden maktulün vurulduğu anda ne yaptığı anlaşılammaktadır. Bu bakımdan sağlıklı bir sonuca varabilmek için olay yerinde taraflar, tanıklar, silah fenninden anlayan bir kişi ile ölü muayenesi yapan doktorun, mümkün olmazsa bir tabibin de hazır bulundurulması suretiyle temsili ve tatbiki bir keşif yaptırılarak bütün bu sorunların aydınlatılmasına gayret edilmeli ve sonunda dosya bir kez de adli tıp meclisine gönderilerek bilhassa yara, mesirlerine göre atışların arkadan olup olmadığı oradan da sorularak belirlenecek duruma göre sanığın öldürme suçundaki hukuku durumunun tayini gerekir" (Y. 1. CD, 20.09.1977, E. 1977/2410, K. 1977/2635 – Karar için bkz.: Özbek, CMK İzmir Şerhi, s. 301).

⁸⁶ Hellmann, *Strafprozessrecht*, s. 266.

⁸⁷ Platzgummer, Winfried; *Grundzüge des österreichischen Strafverfahrens*, 8. Auflage, Wien 1997.

⁸⁸ LR-Krause, § 86, kenar no: 44.

atini oluşturmakta esas alacak olan bütün hakimlere, keşif konusuna ilişkin olarak tam bir fikir verebilmelidir.⁸⁹

Keşifte, olayın özelliğine göre, varlığı umulup da bulunamayan iz ve eserler de tutanakta gösterilmelidir (CMK m. 83/2). Bu durum özellikle olayın meydana gelmesinden sonra delillerin ortadan kaybolması ya da niteliklerinin değişmesi açısından önemlidir. Şayet olayın meydana gelişi sırasındaki deliller ortadan kalkmışsa ya da niteliklerinde değişiklik meydana gelmişse, keşif sırasındaki somut durumu esas alarak bir karar vermek hukuka aykırı olacaktır.⁹⁰ Ancak varlığı umulup da bulunamayan iz ve eserlerin belirlenebilmesi için, keşfi gerçekleştirecek makamın bu konuda çok iyi hazırlık yapmış olması gereklidir. Özellikle trafik kazaları, yangın, öldürme, intihar vs. gibi olaylarla ilgili olay yerinde yapılacak olan keşiflerde önceden iyi bir planlama yapılması ve keşif sırasında *kim, neyi, nerede, neyle, niçin, nasıl, ne zaman* sorularının yanıtlarını arayacak biçimde bir keşif gerçekleştirilmesi gereklidir. Elbetteki hazırlanan planda, olay yerinin somut özelliklerine göre değişiklikler yapılabilecektir. Bu sorulara aranacak yanıtlarla gerçekleştirilecek bir keşif sonucunda olayın gerçek oluş biçimi konusunda bir kanaat oluşturulabilecektir.⁹¹ Bu sorulardan bazılarına yanıt verilememesi durumunda da bunlar gerekçeleriyle birlikte tutanağa geçirilmeli ve bu eksikliklerin yargılama sonunda şüphesiz bir kanaat oluşturmakta bir eksiklik yaratıp yaratmayacağı da gözden kaçırılmamalıdır.

Keşifte elde edilen verilere ilişkin sözlü tasvirler mümkün olduğunca fotoğraf, kroki ve çizimlerle desteklenmelidir.⁹² Hatta keşif konusunun videosunun çekilmek suretiyle tutanağa eklenmesi ve duruşma sırasında okunacak tutanakla birlikte bu çekiminde şeyredilmek suretiyle duruşmada ortaya konulması ve bu şekilde yargılamaya dahil edilmesi mümkündür.⁹³

Tutanak, işlemin yapıldığı yeri, zamanı ve işleme katılan veya ilgisi bulunan kimselerin isimlerini içerir (CMK m. 169/4).

⁸⁹ Erem, *Ceza Yargılaması Hukuku*, s. 423.

⁹⁰ "Suça konu delillerin kaybolduğu tarihlerde yapılan keşifteki bilgilere dayanılarak beraat hükmü kurulması isabetsizdir" (Y. 3. CD, 2.10.2000, E. 2000/11447, K. 2000/11991 – Karar için bkz.: Özbek, *CMK İzmir Şerhi*, s. 299).

⁹¹ Peters, *Strafprozeß*, s. 411.

⁹² Meyer-Goßner, *Strafprozessordnung*, s. 298.

⁹³ Seiler, *Strafprozessrecht*, s. 139.

Hazırlanan tutanak keşfi yapan hakim veya Cumhuriyet savcısı ile zabıt katibi tarafından imzalanır (CMK m. 169/2).⁹⁴ Şayet müdafî veya vekil keşfe katılmışsa bunların isim ve imzalarına da keşif tutanağında yer verilir (CMK m. 169/3). Keşifte şüpheli, sanık, tanık veya bilirkişi hazır bulunmuşsa, bunlardan hazır bulunanlara tutanağın kendileriyle ilgili kısımları okunur veya okumaları için kendilerine verilir ve bu durum tutanağa da yazılarak kendilerine imza ettirilir (CMK m. 169/5). Şayet imzadan kaçınırlarsa, bunun nedenleri de tutanağa geçirilir (CMK m. 169/6).

Duruşma sırasında gerçekleştirilen keşif faaliyeti, CMK'nın 219 vd. maddelerine göre duruşma tutanağına kaydedilir.⁹⁵ Buna göre duruşmada yapılan keşifte, ayrıca CMK'nın 83. ve 169. maddeleri anlamında bir keşif tutanağı düzenlenmesi ve duruşma dışındaki keşif tutanağında bulunması gereken bilgilere yer verilmesine gerek yoktur.⁹⁶ Bunun nedeni, duruşmadan önce gerçekleştirilen keşifte ulaşılan sonuçlar keşif tutanağı aracılığı ile duruşmada ortaya konulup tartışılmak suretiyle hükmün kolektifliği sağlanırken, duruşmada gerçekleştirilen keşifte elde edilen veriler duruşma tutanağına geçirilecek, bütün süjelerin huzurunda gerçekleştirilecek olan bu veriler ve algılamalar, bütün süjeler tarafından tartışılmak suretiyle hükmün kolektifliği gerçekleştirilecektir.

Duruşma kapsamında gerçekleştirilecek keşfin duruşma salonunda yapılması ile duruşma salonu dışında yapılması açısından da bir fark bulunmamaktadır. Önemli olan keşfin duruşma kapsamında ve duruşmada bulunması gereken bütün muhakeme süjelerinin katılımı ile gerçekleştirilmiş olmasıdır⁹⁷. Duruşma kapsamında da olsa, mahkeme keşfi naip hakim aracılığıyla gerçekleştiriyorsa, bu durumda keşfin yine CMK'nın 83.

⁹⁴ "16.02.1993 tarihli keşif zaptının hakim tarafından imzalanmaması" (Y. 2. CD, 14.10.1993, E. 1993/10230, K. 1993/10942 - Karar için bkz.: Taşdemir/Özkepir, *Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu*, s. 197); "Ölü müayene ve otopsi tutanağının birinci sayfasının, C. Savcısı, katip, bilirkişi ve kimlik tanığı tarafından imzalanmaması yasaya aykırıdır" (Y. 1. CD, 20.3.1985, E. 318, K. 1167 - Karar için bkz.: Yurtcan, *CMK Şerhi*, s. 217.

⁹⁵ Kühne, *Strafprozessrecht*, s. 502.

⁹⁶ Roxin, *Strafverfahrensrecht*, s. 232; Tosun, *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*, s. 782; Wenskat, *Der richterliche Augenschein im deutschen Strafprozeß*, s. 88.

⁹⁷ Rogall, Klaus, in: *Systematischer zur Strafprozeßordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz* (kısaltma: Rogall in Sk StPO, § 86), 24. Aufbau-Lfg (September 2001), § 86, kenar no: 23.

ve 169. maddelerine göre tutanağa bağlanması ve hazırlanan bu tutanağın duruşmada okunması gereklidir⁹⁸.

VIII. Keşfin Sonuçlarının Duruşmada Ortaya Konulması

Bu konuda keşfin duruşma dışında ya da duruşmada gerçekleştirilmesini birbirinden ayırmak gereklidir. Duruşmada gerçekleştirilen keşif delillerin ortaya konulmasının bir parçası niteliğinde olup, bunlar duruşmada tartışılacağından ve bu şekilde hükmün kolektifliği sağlanacağından doğrudan doğruya değerlendirilebilirler.⁹⁹ Bu durumda elde edilen veriler doğrudan doğruya duruşma tutanağına geçirilecek (CMK m. 219 vd.) ve keşif sonucunda elde edilen veriler ortaya konulup tartışılacaktır (CMK m. 216).

Buna karşı duruşma dışında gerçekleştirilmiş ve tutanağa bağlanmış bir keşif faaliyeti söz konusu ise, bu tutanak "belge" olarak duruşmada okunması suretiyle (CMK m. 209) ortaya konulacaktır.¹⁰⁰ Tutanağın okunmasından sonra, buna karşı bir diyeceklerinin bulunup bulunmadığı katılana veya vekiline, Cumhuriyet savcısına, sanığa ve müdafisine sorulacaktır ve keşfin sonuçlarının tartışılması sağlanacaktır (CMK m. 215, 216).

B. Yer Gösterme

I. Yer Gösterme Kavramı

Yer gösterme, Cumhuriyet savcısı ve CMK'nın 250. maddesinin 1. fıkrasına giren suçların söz konusu olduğu durumlarda adli kolluk amirince yürütülen, şüpheli tarafından suçun gerçekleştirildiği, suçla ilgili delil, iz ve eserlerin bulunduğu yerlerin gösterilmesi, kendisine isnat edilen eylemin nasıl gerçekleştirildiğinin uygulamalı olarak açıklanması biçiminde gerçekleşen bir soruşturma işlemidir.¹⁰¹

CMK Tasarısında bulunmayan yer gösterme işlemi, Adalet Komisyonu'nun "Tasarıya 84 üncü maddeden sonra gelmek üzere 'Yer gösterme' başlığı altında yer gösterme işleminin bir di-

⁹⁸ KK-Senge, § 86, kenar no: 8; Rogall, in: *Sk StPO*, § 86, kenar no: 2.

⁹⁹ Kindhäuser, *Strafprozessrecht*, s. 246.

¹⁰⁰ Kindhäuser, *Strafprozessrecht*, s. 247.

¹⁰¹ Yer göstermeyle ilgili tanımlar konusunda bkz.: Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 695; Soyaslan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 260.

siplin altında yapılması ve hukuku zemine kavuşturulması amacıyla yeni 85 inci madde eklenmiştir” raporu ve “Tasarıda olmayan bu düzenleme ile uygulamada fiilen ortaya çıkan ve her bakımdan hukuka aykırı ve hatalı bir işlem olan yer gösterme, keşif hükümlerine tabi tutularak hukuka uygun bir yapıya kavuşturulmak istenmiştir” gerekçesiyle Tasarıya eklenmiş ve böylece 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı CMK'nın 85. maddesinin ilk biçiminde “Yer gösterme işlemi hakkında 83 ve 84 üncü madde hükümleri uygulanır” hükmüyle keşif hükümlerine atfen düzenlenmişken¹⁰², 25.5.2005 tarih ve 5353 sayılı “Ceza Muhakemesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”un 6. maddesi ile şu son biçimini almıştır:

“Yer gösterme

Madde 85 – (1) Cumhuriyet savcısı, kendisine yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmuş olan şüpheliye yer gösterme işlemi yaptırabilir. 250 nci maddenin birinci fıkrası kapsamına giren suçlar söz konusu olduğunda, adli kolluk amiri de yer gösterme işlemi yaptırmaya yetkilidir.

(2) Soruşturmayı geciktirmemek kaydıyla, müdafii de yer gösterme işlemi sırasında hazır bulunabilir.

(3) Yer gösterme işlemi, 169 uncu maddeye uygun olarak tutanağa bağlanır.”

Yer gösterme işlemine ilişkin ilk düzenlemede özellikle savunma hakkı açısından var olan sakıncaların¹⁰³ yeni düzenleme açısından ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir.

II. Yer Göstermenin Amacı, Niteliği ve Fonksiyonu

İlk biçiminde keşif hükümlerine atfen düzenlenen yer gösterme işlemi düzenleyen CMK'nın 85. maddesinde gerçekleştirilen değişikliğin gerekçesinde, yapılan değişiklikle yer gösterme işleminin hukuki niteliğinin açıklığa kavuşturulduğu, buna göre ancak soruşturma evresinde başvurulabilecek bir işlem olan yer göstermenin, yüklenen suç konusunda açıklamada bulunan şüp-

¹⁰² Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 696; Öztürk/Erdem, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 420; Hükmün ilk biçimine ilişkin değerlendirmeler için bkz.: Karagülmez, Ali; “Yer Gösterme İşlemi ve 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 85. Maddesinin İncelenmesi”, in: *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sy. 57, Yıl 2005, Mart-Nisan 2005, s. 62 vd.

¹⁰³ Feyzioğlu, Metin; 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sy. 62, 2006, s. 31, 32/dipnot 2.

helinin bu açıklamalarının doğruluğunu kontrol etmek için yaptırılacağı; böylece Cumhuriyet savcısının sağlam deliller elde edebileceği ve iade edilmeyecek biçimde bir iddianame düzenleyebileceği belirtilmiştir.

Değişiklik gerekçesinde yapılan değişiklikle yer gösterme işleminin hukuki niteliğinin açıklığa kavuşturulduğu belirtilmişse de, maddenin düzenlemesinin işlemin hukuki niteliğini tartışmasız biçimde açığa kavuşturduğunu söylemek mümkün değildir.¹⁰⁴ Zira maddenin gerekçesinde işlemin niteliği konusunda çok açık bir ifadeye yer verilmediği gibi, bir taraftan “yüklenen suç konusunda açıklamada bulunan şüphelinin bu açıklamalarının doğruluğunu kontrol etmek için yaptırılacağı” belirtilerek madde bir taraftan ifade alma ile ilişkilendirilmişken¹⁰⁵, diğer taraftan madde değişiklik öncesi bulunduğu keşfi düzenleyen maddelerin hemen arkasında bırakılmış ve bu şekilde bir tereddüde neden olunmuştur. Öğretide de yer gösterme işlemi keşif ya da keşfin bir türü olarak nitelendirildiği gibi¹⁰⁶ olay yerindeki bir doğrulatma ifadesi alma işlemi¹⁰⁷ ya da soruşturma evresinde delillerin toplanması amacıyla başvurulmuş bir tedbir¹⁰⁸ olduğu da belirtilmiştir.

Kanımca CMK'nın 85. maddesinin yeni düzenlemesi ve değişiklik gerekçesi de dikkate alındığında, yer gösterme işlemi, şüphelinin beyanını doğrulatmaya, güvenilirliğini denetlemeye, olayın ayrıntılarını öğrenmeye, buradan hareketle varsa diğer delilleri elde etmeye yönelik olarak, “şüphelinin ifadesinin alınması” kapsamında değerlendirilmesi gereken bir soruşturma işlemidir. Keşiften farklı olarak yer gösterme işleminin öne çıkan özelliği şüphelinin aktif katılımının gerekliliği ve onun beyanına başvurulmasıdır. Şüpheli veya sanığın keşfe katılma konusunda bir hakları bulunmakla birlikte, keşfe katılmak ve kural olarak keşfe

¹⁰⁴ Feyzioğlu, “5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, s. 33.

¹⁰⁵ Şahin, *Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi*, s. 264.

¹⁰⁶ Özbek, *CMK İzmir Şerhi*, s. 298, 302; Soyaslan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 260; Yurtcan, *CMK Şerhi*, s. 221; Kunter/Yenisey/Nuhoğlu ise, Kanunda keşiften hemen sonra düzenlenmesi nedeniyle, yer göstermenin hukuki niteliği konusunda keşfin hukuki niteliğine bakmak gerektiği ve dolayısıyla yer göstermenin de keşifte olduğu gibi delil değerlendirme aracı olduğu (Bkz.: Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 609) ve bir nevi ikrar niteliğinde olduğu görünüşünü ortaya koymuşlardır (Bkz.: Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s.695).

¹⁰⁷ Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 130; Şahin, *Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi*, s. 264.

¹⁰⁸ Turhan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 180.

aktif bir katkıda bulunmak zorunlulukları bulunmamaktadır. Yer gösterme işleminde ise, şüphelinin işleme açıklamalarıyla aktif katılımında bulunması, olayın gerçekleştiği veya delillerin bulunduğu yerle ilgili bilgiler vermesi, olayın ayrıntılarına ilişkin soruların soruları yanıtlaması ve mümkünse olayın yeniden canlandırılmasının kendisi de katılmak suretiyle gerçekleştirilmesini sağlaması beklenmektedir.¹⁰⁹

Diğer taraftan keşifteki asıl amaç, hükmü verecek makamın keşif konusu objelerle yüzyüze gelmesini sağlamak ve bu şekilde gerek bu objelerin durumu ve gerekse olayın meydana gelişine ilişkin bir kanaat edinmesi iken, yer göstermedeki asıl amaç, maddenin değişiklik gerekçesinde de belirtildiği üzere, şüphelinin açıklamalarının doğruluğunu kontrol etmek ve buradan hareketle de delil elde etmek olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre keşifte öne çıkan özellik delillerin değerlendirilmesi aracı olma iken, yer göstermede öne çıkan özellik delil elde etme aracı olmasıdır. Aynı biçimde keşif konusunda asıl olarak hükmü verecek olan mahkeme ve onun dışındakiler istisnai olarak, savcı ise ancak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yetkili iken, yer gösterme sırasında asıl yetki olayla ilgili araştırmayı yapmak ve delilleri toplamakla yetkili olan soruşturma makamı olan Cumhuriyet savcısı ve bazı hallerde de onun yardımcısı durumunda olan kolluktur.

Yer göstermenin bir delil elde etme aracı olması ve gerçekleştirilmesi sırasında var olan delillerin de toplanması bu işlemin ifade alma kapsamında değerlendirilmesine engel değildir. Gerçekten de ceza muhakemesinde gerçekleştirilen işlemlerin birçoğunda bu özellik bulunmaktadır. Sözgelimi arama işleminde de amaç kişi veya delilin elde edilmesidir. Ancak bu amaç, işlemin arama niteliğini ortadan kaldırmamaktadır. Yer göstermede de amaç delil elde etmek ve delillerin güvenilirliğini kontrol etmek olmakla birlikte, gerçekleştirilen işlem ifade alma niteliğindedir ve eğer yer gösterme sırasında bir delil elde edilecekse dahi bu şüphelinin beyanından hareketle gerçekleşmektedir. Yer gösterme işlemini yaptıran makam, şüphelinin gösterdiği yer ve şeyler üzerinde kendi gözlemlerini de gerçekleştirecek, gerekli notları alacak, olay yerinin krokisini çıkaracak, olay yeriyle orada elde edilen verilerin durumu ve buradan hareketle de olayın gelişimi hakkında da bir kanaat oluşturacak olmakla birlikte, bu faaliyet keşiften ziyade ifadeden hareketle delillerin toplan-

¹⁰⁹ Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 130.

ması niteliğindedir. Soruşturmayı gerçekleştirmekle görevli olan Cumhuriyet savcısı ve istisnai olarak da kolluk amiri CMK'nın 160/2. maddesinde yer alan delillerin toplanması görevini yerine getirmektedir. Yer gösterme sırasında olay yerindeki delillerin toplanması, olay yerinin ya da delillerin yer göstermeyi yaptıran makam tarafından gözlemlenerek bunların tutanağa geçirilmesi yer gösterme işleminin niteliğini değiştirmemekte ve işlem asıl niteliği ifade almak olarak kalmaktadır.

Belirtmek gerekir ki, ifade alma işlemi tamamen sona erdirilmeden gerçekleştirilmesi durumunda yer gösterme işlemi "*ikinci bir ifade alma*" niteliğinde olmayıp, ilk ifade almanın bir parçası niteliğinde kabul edilecektir. Zira, ifade alma işleminin belirli sabit bir yerde ya da hiç ara vermeksizin gerçekleştirilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır.

İfade alma işleminin başladıktan sonra olayın ve ifadesi alınan şüphelinin özelliklerine göre, gerektiği durumlarda ifade alma işlemine ara verilebileceği gibi; esasen bu durum aynı zamanda bir zorunluluktur. Gerçekten de ifade alma ve sorguda şüpheli veya sanığın dinlenme, yeme, içme, uyuma, tedavi olma gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerekli ve yeterli aralar verilmelidir¹¹⁰. Aksine uygulamalar CMK'nın 148/1. maddesi bağlamında ifade alma ve sorguda yasak usullerin ihlali anlamını taşıyacaktır. Bu nedenle karakolda ya da Cumhuriyet savcılığında başlanan ifade alma işlemi, şüphelinin kendisine yüklenen suç hakkında açıklamada bulunması durumunda, bu açıklamaların doğruluğunu denetlemek ve açıklamalarda yer alan delilleri elde etmek, olayın meydana gelişi konusunda daha ayrıntılı somut bilgiler elde etmek için, olay gerçekleştiği yahut da delillerin bulunduğu yerde gerçekleşebilecektir. Şüphelinin ifadesinin alınmakta olduğu yerden, yer gösterme işleminin gerçekleştirileceği yere gidilmesine kadar geçen süre ise, ifade alma işleminin sona erdiği ve yer gösterme sırasında ikinci bir ifade alma işleminin başladığı anlamını taşımayacaktır. Bu durumun sonucu olarak kolluğa yer gösterme yaptırma yetkisinin tanındığı durumlarda, CMK'nın 148/5. maddesinde yer alan "*Şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin alınması ihtiyacı ortaya çıktığında, bu işlem ancak Cumhuriyet savcısı tarafından yapılabilir*" hükmüyle bir çelişkiye de düşülmüş olmayacaktır.

¹¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Demirbaş, Timur; *Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması*, İzmir 1996, s. 213 vd.; Şahin, Cumhur; *Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması*, Ankara 1994, s. 141-142.

Bununla birlikte, ifade alma işlemi tamamen sona erdikten sonra ve bundan bağımsız olarak, yapılan soruşturma kapsamında yer gösterme işlemine başvurulması gerekebilir. Bu durumda yer gösterme işleminin CMK'nın 148/5. maddesine uygun olarak gerçekleştirilmesi gereklidir. Ancak Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 2. fıkrasında belirtilmiş olan durumlarda sanık veya hükümlüye yer gösterme işlemi yaptırılabilir. Bir konuda bir sorun yaşanmaması için, yer gösterme açısından CMK'nın 148/5. maddesiyle ilgili açık bir istisnaya Kanunda yer verilebilir. Böyle bir düzenlemenin yapılmaması ve yer göstermenin ifade alma kapsamında değerlendirilmesi durumunda, sanık veya hükümlülere daha önce ifadesi alınan olayla ilgili kolluk tarafından gerçekleştirilecek yer gösterme işlemi hukuka aykırı olacaktır.

Diğer taraftan, ifade alma veya sorgu işleminin mutlaka karakolda veya "Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği"nin¹¹¹ (YGİY) ifadesiyle "ifade alma odası" (m. 25 vd.) yahut da bu işe ayrılmış olan diğer özel mekanlarda gerçekleştirilmesi gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Olayın özellikleri çerçevesinde ifade alma işlemi şüphelinin yakalandığı yerde, olay yerinde, bu iş için belirlenmiş sabit mekanlarda ya da daha başka yerlerde gerçekleştirilebilecektir. Burada önemli olan ifade almanın amacına en uygun yerin seçilmesidir¹¹². Bu nedenle de eğer şüpheli kendisine isnat edilen eylem hakkında açıklamada bulunmuşsa, ifadesinin olayın gerçekleştiği ya da olaya ilişkin delillerin bulunduğu yerde devam etmesini engelleyen bir durum bulunmamaktadır.

Yer gösterme işlemleri gerçeğe aykırı ikrarların ortaya çıkarılması açısından da önemli bir fonksiyon görecektir. Ceza muhakemesi sistemimizde sanığın ikrarı, suçun ispatı olarak kabul edilmeyecek ve bu ikrarın dahi doğru olup olmadığının soruşturma ve kovuşturma organlarınca denetlenmesi gerekmektedir¹¹³. Bu denetim elde edilmiş bütün delillerle olabileceği gibi, bu denetimin etkili yöntemlerinden birisi de şüpheliye, ikrar ettiği eylemle ilgili yaptırılacak yer gösterme işlemi olabilecektir.

¹¹¹ RG, 01.06.2005, sy. 25832.

¹¹² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Demirbaş, *Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması*, s. 195 vd.; Öztürk/Erdem, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 410 vd.; Şahin, *Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması*, s. 139.

¹¹³ Ayrıntı için bkz.: Cihan, Erol; İkrar, in: *İÜHFİM*, C. XXXI, Yıl 1965, sy. 1-4, s. 118 vd.; Demirbaş, *Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması*, s. 219; Şahin, *Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması*, s. 149 vd.

Niteliği itibariyle ifade alma kapsamında değerlendirilmesi gereken bir soruşturma işlemi olarak kabul edilince, yer göstermenin CMK'da düzenlendiği yerin de yanlış olduğunu belirtmek gereklidir. Esasen yer gösterme işleminin ifade alma kapsamında değerlendirilmesi durumunda böyle bir düzenlemeye daha gerek bulunmamakta ve ifade almaya ilişkin hükümler çerçevesinde işlemin ele alınıp değerlendirilmesi gerekli ve yeterlidir. Ancak mutlaka bir düzenleme yapmak gerekiyorsa da konunun, CMK'nın "Genel Hükümler" Başlıklı Birinci Kitabının, "İfade ve Sorgu" başlıklı Beşinci Kısımının içerisinde düzenlenmesi daha doğru olacağı kanısındayım.

III. Yer Gösterme İşlemini Yaptırmaya Yetkili Olanlar

Yer gösterme işlemi CMK'nın 85. maddesinde kural olarak Cumhuriyet savcısı tarafından gerçekleştirilecek bir soruşturma işlemi biçiminde düzenlenmiştir. Cumhuriyet Savcısına bu konuda bir takdir yetkisi tanınmıştır. Cumhuriyet savcısı somut olayın özelliğine göre, şüphelinin açıklamaları bağlamında yer gösterme yaptırılmasına gerek bulunup bulunmadığını takdir edecektir. Kanunun bu açık ifadesi karşısında Kanunda 250. maddenin 1. fıkrasında düzenlenen suçlara ilişkin istisna dışında, Cumhuriyet savcısının yer gösterme işleminin yaptırılmasını kolluğa bırakması mümkün olmadığı gibi¹¹⁴, kolluğun kendiliğinden yer gösterme işlemi yaptırması da mümkün değildir.¹¹⁵ Cumhuriyet savcısı, şüphelinin yer göstermenin yaptırılacağı yere sevki, oradaki güvenliğin sağlanması ve işlemin sorunsuz gerçekleştirilebilmesi için kolluğu görevlendirdiğinde kolluk da yer gösterme işleminde hazır bulunacaktır. Ancak maddenin düzenlemesi savcıyı sadece karar makamı olarak değil, aynı zamanda icra makamı olarak belirlemiştir. Bu nedenle savcının yer gösterme işleminde mutlaka hazır bulunması ve yer gösterme işlemini bizzat yaptırması gereklidir.

Kanunun, yer gösterme işleminin istisnai durumlar dışında sadece Cumhuriyet savcısı tarafından yaptırılmasına ilişkin düzenlemesinin de yerinde olmadığı kanısındayım. Yer gösterme yaptırılması işlemi ifade almanın bir parçası niteliğinde olduğuna ve ifade alma işlemi kolluk tarafından gerçekleştirilebildiğine

¹¹⁴ Yurtcan, CMK Şerhi, s. 222.

¹¹⁵ Kunter/Yenisey/Nuhoglu, Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 696.

göre¹¹⁶, kolluk tarafından da yaptırılabilmesi doğru olurdu. CMK'nın, soruşturma işlemlerinin bizzat Cumhuriyet savcısı tarafından yönetilmesi ve kolluğun el koyduğu olaylara ilişkin soruşturmayı kendiliğinden yürütememesi ve Cumhuriyet savcısına derhal bildirmek ve bu Cumhuriyet savcısının adliyeye ilişkin emirlerini gecikmeksizin yerine getirmek yükümlülüğü bulunması biçimindeki hükmü ile (CMK m. 161) tutarlılık bakımından kolluğun, doğrudan ve kendiliğinde değilse de Cumhuriyet savcısı tarafından ifade almakla ve yer göstermekle görevlendirilmesi durumunda bütün suçlar açısından yer gösterme işlemini de yaptırabilmesi mümkün olmalıydı.

İstisnai olarak CMK'nın 250. maddesinin 1. fıkrası kapsamına giren suçlar söz konusu olduğunda, adli kolluk amirine de yer gösterme işlemi yaptırma yetkisi tanınmıştır. CMK'nın 250. maddesi bazı suçlara ilişkin görev ve yargı yetkisinin belirlenmesine ilişkin olarak "özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin" görev ve yetki alanını düzenlemekte olup, burada düzenlenen suçlar, *Türk Ceza Kanununda yer alan a) örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçu; b) Haksız ekonomik çıkar sağlamak amacıyla kurulmuş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde cebir ve tehdit uygulanarak işlenen suçlar; c) İkinci Kitap Dördüncü Kısımın Dört, Beş, Altı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar (305, 318, 319, 323, 324, 325 ve 332. maddeler hariç), ki bunlar Devletin Güvenliğine¹¹⁷, Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine¹¹⁸, Milli Savunmaya¹¹⁹, Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk¹²⁰ biçimindedir.*

¹¹⁶ "İfade alma, şüphelinin kolluk görevlileri veya Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesini ifade eder" (CMK m. 2/1-g; Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği m. 4).

¹¹⁷ Bunlar, Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak (m. 302), düşmanla işbirliği yapmak (TCK m. 303), Devlete karşı savaşa tahrik (m. 304), yabancı devlet aleyhine asker toplama (m. 306), askeri tesisleri tahrip ve düşman askeri hareketleri yararlarına anlaşma (m. 307), düşman devlete maddi ve mali yardım (m. 308) suçlarıdır.

¹¹⁸ Bu suçlar da Anayasayı ihlal (m. 309), Cumhurbaşkanıya suikast ve fiili saldırı (m. 310), Yasama organına karşı suç (m. 311), Hükümete karşı suç (m. 312), Türkiye Cumhuriyeti hükümetine karşı silahlı isyan (m. 313), silahlı örgüt (m. 314), silah sağlama (m. 315), suç için anlaşma'dır (m. 316).

¹¹⁹ Milli savunmaya karşı suçlar'dan Askeri komutanlıkların gasbı (m. 317), Yabancı hizmetine asker yazma, yazılma (m. 320), savaş zamanında askeri emirlere uymama (m. 321), savaş zamanında emirlere uymama (m. 321), savaş zamanında yükümlülükler (m. 322) bu kapsamdadır.

¹²⁰ Bu kapsamda da Devletin güvenliğine ilişkin belgeler (m. 326), Devletin güvenliğine ilişkin bilgileri temin etme (m. 327), siyasal veya askeri casusluk (m. 328), Devletin güvenliğine ve siyasal yararlarına ilişkin bilgileri

Belirtmek gerekir ki, CMK'nın 250. maddesinin 1. fıkrasında gösterilen suçlarda da yer gösterme işlemini yaptırma yetkisi esas olarak Cumhuriyet savcında olup, bu suçlarda Cumhuriyet savcısı yanında kolluk amirine de yetki tanınmıştır. Yani CMK'nın 250. maddesinin 1. fıkrasındaki suçlara ilişkin yer gösterme yetkisi Cumhuriyet savcısı yerine sadece kolluk amirine tanınmış değildir. Bu nedenle kolluk amirine tanınan bu yetki CMK'nın genel sistemi içerisinde, ancak savcının emretmesi halinde kolluk amiri tarafından kullanılabilir.

Kolluk amiri ancak istisnai olarak CMK'nın 250/1. maddesinde yer alan suçlarda yer gösterme işlemi yaptırabilecek; bunun dışındaki suçlarda kolluk tarafından gerçekleştirilecek yer gösterme işlemi ve hukuka aykırı olan bu işlem sonucu elde edilmiş olan deliller hukuka aykırı olacak ve bunlar muhakemede kullanılamayacaktır.¹²¹

Maddenin düzenlemesi bu haliyle de eleştiriye açık olup, kendi içerisinde bir çelişki taşımaktadır. Gerçektende maddede, CMK'nın 250. maddesinde açıkça sayılmış olan ve kanun koyucu tarafından daha ciddi nitelikte görüldüğü için ceza muhakemesi açısından istisnai hükümlere tabii tutulan suçlarda kolluğa yer gösterme yetkisi tanınmışken, bu suçlar dışında kalan suçlarda kolluğa bu yetki tanınmamıştır.¹²² Buna göre çok basit nitelikteki suçlarda dahi kolluk yer gösterme yetkisini kullanamazken, Kanunun atfettiği önem dolayısıyla istisnai yetkilere ya da muhakeme usullerine tabi tuttuğu daha ciddi suçlarda bu yetkiyi kullanacaktır. Halbuki eğer böyle istisnai bir düzenleme yapılmak isteniyordu ise, bunun tam tersi bir düzenleme yapılması ve daha basit suçlarda, yani maddenin düzenlemesi açısından belirtmek gerekirse CMK'nın 250. maddesinin 1. fıkrasında gösterilen suçlar dışında kalan diğer suçlar açısından kolluğa yer gösterme yetkisi tanınması, buna karşı Kanunun 250. maddesi-

---

açıklama (m. 329), gizli kalması gereken bilgileri açıklama (m. 330), uluslar arası casusluk (m. 331), Devlet sırlarından yararlanma, Devlet hizmetlerinde sadakatsizlik (m. 333), yasaklanan bilgileri temin (m. 334), yasaklanan bilgilerin casusluk maksadıyla temini (m. 335), yasaklanan bilgileri açıklama (m. 336), yasaklanan bilgileri siyasal veya askeri casusluk maksadıyla açıklama (m. 337), taksir sonucunda casusluk fiillerinin işlenmesi (m. 338), Devlet güvenliği ile ilgili belgeleri elinde bulundurma (m. 339) suçları yer almaktadır.

¹²¹ Ünver, Yener / Hakeri, Hakan; *Sorularla Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara 2006, s. 97; Yurtcan, Erdener; *Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu*, İstanbul 2005, s. 56.

¹²² Feyzioğlu, "5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", s. 33.

nin 1. fıkrasında düzenlenen suçlar açısından kolluğun bu yetkiye sahip olmaması gerekirdi.¹²³ Yahut da yer göstermeye ilişkin yetki Cumhuriyet savcısında tutulmak isteniyor ve kolluğa yetki verilmek istenmiyorsa böyle bir istisnaya da yer verilmemeliydi.

Maddenin gerekçesinde, madde hükmünün tekrarı dışında, neden böyle istisnai bir hükme yer verildiğine ilişkin açıklama bulunmamakla birlikte, öğretide bu düzenlemenin özellikle kırsal alanda gerçekleştirilecek yer göstermeler açısından önemli olduğu ifade edilmiştir.¹²⁴ Bu düşünce haklı görünmekle birlikte, hem bu amacın gerçekleşmesi hem de maddenin kendi içerisindeki bu çelişkinin giderilebilmesi açısından, maddede yapılacak bir değişiklikle, Cumhuriyet savcısının emir vermesi koşuluyla kolluğa da bütün suçlar açısından yer gösterme işlemi yaptırabilme yetkisinin tanınması daha doğru olacaktır.

Ceza Muhakemesi Kanununun şu andaki sistemi içerisinde soruşturmayı yürütme ve yönetme yetkisi Cumhuriyet savcısında olmakla ve adli kolluğun kural olarak el koyduğu olayları Cumhuriyet savcısına haber vermeksizin kendiliğinden araştırma ve bu konuda işlem yapma yetkisi bulunmamakla birlikte; el koydukları olayları veya yakalanan kişiler ile ilgili uygulanan tedbirleri emrinde çalıştıkları Cumhuriyet savcısına derhal bildirmek ve bu Cumhuriyet savcısının adliyeye ilişkin bütün emirlerini geciktirmeksizin yerine getirmekle yükümlü olduğu gibi (CMK m. 161/2), Cumhuriyet savcısı da şüphelinin lehine ve aleyhine olan delillerin toplanmasında, muhafaza altına alınmasında emrindeki adli kolluk görevlilerinden yararlanabilecektir (CMK m. 160/2). Buna göre, Cumhuriyet savcısı tarafından kendisine, diğer araştırma ve soruşturma işlemleri yanında şüphelinin ifadesinin alınması emredilen adli kolluk, bu yetkiyi kullanarak şüphelinin ifadesini alabildiğine göre, bu sistemle de çelişkiye düşmeyecek biçimde, CMK'nın 85. maddesi düzenlemesi değiştirilmek suretiyle, Cumhuriyet savcısı tarafından yer gösterme işlemi de yaptırması istenen adli kolluk yer gösterme işlemini de yaptırabilmelidir. Bu biçimde hem ifade alma kapsamında ele alınması gereken yer gösterme işleminin düzenlemesindeki hata ortadan kaldırılmış olacak ve hem de özellikle kırsal

¹²³ Şahin, *Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi*, s. 264; Yurtcan, *CMK Şerhi*, s. 222.

¹²⁴ Şahin, *Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi*, s. 264.

alandaki gerçekleştirilecek yer göstermelerde kolluğun bu yetkiyi kullanabilmesi amacı gerçekleştirilmiş olacaktır.

Uygulamanın kötü olması, uygulayıcıların uymaları gereken soruşturmanın gizliliğine, masumluk karinesine uymamaları, buna karşı bu şekilde hareket eden kolluk görevlileri hakkında gerekli denetimlerin gerçekleştirilmemesi veya gerçekleştirilememesi, bunun sonucunda da bunların sorumluluğu yoluna gidilmemesi ve hatalı uygulamaların önüne geçilememesi gibi gerekçeler de kolluğun yer gösterme işleminin sadece Cumhuriyet savcısı tarafından gerçekleştirilmesini doğru göstermemektedir. Kolluğun soruşturma aşamasında Cumhuriyet savcısının emriyle ifade alma yetkisi bulunduğu halde, yer gösterme işlemini yaptırılmamasının bir çelişki olduğu düşüncesindeyim.

Belirtilmelidir ki yer gösterme işleminin kural olarak Cumhuriyet savcısı tarafından gerçekleştirilmesi dolayısıyla 85. maddenin şu andaki düzenlemesinin şüpheli açısından daha güvenceli ve benim önerim bağlamında bütün yer gösterme işlemlerinde kolluğun görevlendirilebilmesinin daha güvencesiz olduğunu söylemek de mümkün değildir. Zira aşağıda açıklanacağı üzere, yer gösterme işleminin ifade alma kapsamında ele alınması ve maddede yer alan müdafinin yer göstermeye katılmasını soruşturmayı geciktirmemek koşuluna bağlayan hükmün ortadan kaldırılması durumunda yapılacak yer göstermeler şüpheli açısından daha güvenceli hale gelecektir. Şu andaki düzenlemede yer alan bu koşul nedeniyle müdafinin katılmadığı durumlarda şüpheli hukuksal yardımdan yoksun kalmaktadır ve şüpheli açısından daha güvencesiz bir durum ortaya çıkmaktadır.

Maddenin şu andaki düzenlemesini, iddianameyi hazırlayarak kamu davasını açacak süje olan Cumhuriyet savcısının yer gösterme sırasında bizzat hazır olması ve olay yeri hakkında bizzat bilgi sahibi olması gibi gerekçelerle de savunmak mümkün değildir. Zira böyle bir mantıkla hareket etmek gerekirse, şüphelinin ifadesinin alınması ve diğer delillerin toplanması konusunda da aynı mantığı yürütmek gerekecektir ki, buna Cumhuriyet savcısının bir çok olay açısından bilgisi ve teknik donanımı yeterli olmayacağı gibi, pratik hayat açısından mümkün değildir. O yüzden de Kanun Cumhuriyet savcısına esas olarak soruşturmayı yönetme görevini vermekte ve delillerin toplanmasında ve olayın araştırılmasında adli kolluğu görevlendirebilmesini kabul etmektedir.

Kolluk amirine CMK'nın 250/1. maddesindeki suçlarla ilgili tanınan istisnai yetki dışında kolluğun şüpheliye yer gösterme yetkisi tanınmamış olmakla birlikte, mağdur veya olayla ilgili bilgisi olan kimselere yer gösterme işleminin kolluk tarafından yaptırılmasına bir engel bulunmamaktadır. Zira CMK'nın şüpheli ve sanık açısından getirdiği güvenceler ve bazı işlemlerle ilgili karar alma ve bu işlemleri yerine getirme yetkilerinin mutlak bir biçimde hakime ya da Cumhuriyet savcısına tanınması gibi yenilikler, şüpheli ve sanığın haklarını korumak açısından getirilmiştir. Böylece CMK'nın 160. ve 161. maddesi bağlamında bu tür işlemleri doğrudan doğruya kendiliğinden yerine getiremeyecekse de Cumhuriyet Savcısının vereceği emir doğrultusunda kolluğun mağdura ya da olayla ilgili bilgisi olan kimselere kolluk tarafından yer gösterme işlemi yaptırılabilir¹²⁵.

IV. Yer Gösterme İşleminde Hazır Bulanabilecek Olanlar

CMK'nın 85. maddesinin 2. fıkrasında *soruşturmayı geciktirmemek kaydıyla, müdafinin de yer gösterme işlemi sırasında hazır bulunabileceği* kabul edilmiştir. Bu düzenlemenin yer gösterme sırasında müdafinin hazır bulunmasının soruşturmayı geciktirmemek kaydına bağlı tutulmasının şüphelinin savunma ve adil yargılanma haklarını kısıtladığı kanısındayım. Zira yer gösterme sırasında da şüphelinin beyanına başvurulmakta, kendisine sorular yöneltilmekte ve olaya ilişkin uygulama yaptırılmaktadır¹²⁶. Dolayısıyla yer gösterme işleminin de şüphelinin müdafiden yararlanma hakkına ilişkin genel hükümlere tabi tutulması gerekirken, maddede şüphelinin müdafiden yararlanma hakkına ilişkin istisnai bir düzenleme meydana getirilmiş ve bu düzenleme çerçevesinde Kanunda zorunlu müdafiliğin kabul edildiği durumlar açısından dahi müdafii olmaksızın şüpheliye yer gösterme işlemi yaptırılabilmesinin yolu açılmıştır. Böylece de ifade almaya ilişkin kanunun öngördüğü müdafiden yararlanma hakkının dolanılması mümkün hale getirilmiştir.

¹²⁵ Ünver/Hakeri, *Sorularla Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 97-98.

¹²⁶ Öğretide de, uygulamada yer gösterme sırasında şüphelinin müdafii olmaksızın olaya ilişkin beyanının alınarak tutanağa bağlandığı bu şekilde şüphelinin hem hukuki yardım alma hakkının ihlal edildiği ve hem de basının yer göstermeye katılması nedeniyle kişinin lekelenmeme hakkı zedelendiği belirtilmektedir (Bkz.: Sözüer, Adem / Tekdağ, Kenan; "Ceza Muhakemesi Kanunu Neler Getiriyor?", *HPD*, s. 53.

Kaldı ki yer gösterme işleminde müdafinin hazır bulunmasının soruşturmayı geciktireceği düşüncesinin de çok anlamlı olmadığı kanaatindeyim. Zira yer gösterme işleminin yapılabilmesi için şüphelinin kendisine yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmuş olması gereklidir. Bunun anlamı şüpheliye bütün haklarının anlatılmış ve olayla ilgili olarak da ifadesine başvurulmuş olmasıdır. Kanunun zorunlu müdafii öngördüğü durumlarda ve yine zorunlu müdafii öngörülmemiş olsa da şüphelinin talebi halinde ifadesinin alınması sırasında müdafii hazır olacağına göre, ifadesindeki açıklamalarına istinaden ve bundan sonra yapılacak olan yer gösterme işleminde müdafinin bulunmasının işlemin geciktirmesi olasılığı çok yüksek değildir. Kural olarak yirmidört saatlik süre içerisinde şüphelinin ifadesinin alınması sırasında müdafinin hazır bulunması sağlanabiliyor ve bu durum soruşturmada gecikmeye neden olmuyorsa ve yer göstermenin gerçekleştirilmesinde de müdafinin hazır bulunması sağlanabilir.

Maddenin bu düzenlemesi karşısında ve bu hüküm değiştirilip şüphelinin savunma ve adil yargılanma hakkını koruyacak bir biçimde düzenleme yapılana kadar uygulamada, yer gösterme sırasında da şüphelinin müdafininin hazır bulunmasına ve savunma hakkıyla adil yargılanma hakkını kısıtlayacak işlemler yapılmamasına özen gösterilmelidir.

V. Yer Gösterme İşleminin Gerçekleştirilmesi

Yer gösterme işleminin gerçekleştirilebilmesi için şüphelinin susma hakkını kullanmamış olması gereklidir. Susma hakkını kullanmış olan şüpheliye yer gösterme işlemi yaptırılamayacaktır.¹²⁷ Kendisine isnat edilen suç hakkında susma hakkını kullanmayarak bu suçla ilgili açıklamada bulunmuş olan şüpheliye, açıklamalarının doğruluğunu denetlemek, bunları teyit etmek, varsa bu açıklamalardan hareketle yeni delillere ulaşmak için yer gösterme işlemi yaptırılacaktır.¹²⁸ Şüphelinin soruşturma sırasında susma hakkını kullanmayarak beyanda bulunmuş olması yeterli olup, yer gösterme işleminin gerçekleştirilmesi için şüphelinin mutlaka ikrarda bulunması gerekli değildir.¹²⁹ Zira

¹²⁷ Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 129; Özbek, *CMK İzmir Şerhi*, s. 302.

¹²⁸ Feyzioğlu, "5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", s. 33.

¹²⁹ Aksi görüş için bkz.: Şahin, *Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi*, s. 264

ifade almanın temel amacı ikrar elde etmek olmayıp, bir taraftan maddi gerçeğin araştırılması bağlamında delillerin araştırılması ve toplanmasına hizmet ederken; diğer taraftan da şüphelinin meramını anlatabilmesine ve bundan hareketle de onun savunmasına hizmet etmektedir.¹³⁰ Bu nedenle CMK'nın "ifade ve sorgunun tarzı" başlıklı 147. maddesinin f bendinde şüphelinin ifadesinin alınmasında veya sanığın sorguya çekilmesinde şüpheden kurtulması için somut delillerin toplanmasını isteyebileceğinin hatırlatılması, kendisi aleyhine var olan şüphe nedenlerini ortadan kaldırmak ve lehine olan hususları ileri sürmek olanağının tanınması öngörülmüştür.

Yer gösterme işlemi yaptırılabilmesinin ön koşulu, şüphelinin *susma hakkını kullanmamış olması* olduğundan ve yer gösterme işlemi esasen ifade alma işleminin bir parçası olduğundan, ifade almaya ilişkin koşulların yerine getirilmesi ve haklarının hatırlatılmış olması gereklidir (CMK m. 147, 148). İfadesinde susma hakkını kullanmamış olan ve kendisine sorulan sorulara yanıt veren şüphelinin yer gösterme işlemi mutlaka kabul etmek ve katkıda bulunmak gibi bir zorunluluğu da bulunmamaktadır. Şüpheli ifadesinde susma hakkını kullanmamış olmakla birlikte, yer gösterme işlemine katılmayı tamamen veya yer gösterme işlemine katılmakla birlikte, işlemin gerçekleştirilmesi sırasında kendisine yöneltilen sorulardan bazılarına yanıt vermeyi reddedebilir. Böyle durumlarda şüphelinin zorlanması olanağı bulunmamaktadır.

Kural olarak yer gösterme, şüpheliye¹³¹ yönelik bir soruşturma¹³² işlemidir. Dolayısıyla kovuşturma¹³³ aşamasında, yani kişi sanık¹³⁴ statüsünü aldıktan sonra yer gösterme işlemi

¹³⁰ Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için bkz.: Centel/Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 209; Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 830; Demirbaş, *Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması*, s. 75; Öztürk/Erdem, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 401 vd.; Şahin, *Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi*, s. 413-414; Şahin, *Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması*, s. 99 vd.

¹³¹ Şüpheli, soruşturma evresinde, suç şüphesi altında bulunan kişiyi ifade eder (CMK m. 2/1-a).

¹³² Soruşturma, Kanuna göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi ifade eder (CMK m. 2/1-e).

¹³³ Kovuşturma, iddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi ifade eder (CMK m. 2/1-f).

¹³⁴ Sanık, kovuşturmanın başlamasından itibaren hükmün kesinleşmesine kadar, suç şüphesi altında bulunan kişiyi ifade eder (CMK m. 2/1-b).

yaptırılamaz.¹³⁵ Ancak bu konuda Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un (CGİK) 92. maddesine, 25.5.2005 tarih ve 5351 sayılı "Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"¹³⁶ un 6. maddesiyle eklenen 2. fıkrada, sanık ve hükümlüye yönelik de yer gösterme işlemi yapılabilmesine olanak tanıyan bir hüküm yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre, "CMK'nın 250. maddesinin birinci fıkrasında yer alan suçlarla¹³⁷ ilgili olarak alınan bilgilerin doğruluğunun araştırılması bakımından zorunlu görülen hallerde, hükümlü veya tutuklular, rızaları alınmak koşuluyla, ilgili makamın ve Cumhuriyet Başsavcılığının talebi üzerine hakim kararı ile geçici sürelerle ceza infaz kurumundan alınabilirler. Bu süreler, hükümlü veya tutuklu dinlendikten sonra işin niteliğine göre, her defasında dört günü ve hiçbir surette onbeş günü geçmemek üzere hakim tarafından tayin olunur ve hükümlülük ve tutuklulukta geçmiş sayılır. Ceza infaz kurumundan ayrılış ve dönüşlerinde hükümlü veya tutuklunun sağlık durumu doktor raporu ile tespit edilir. Yer gösterme sırasında yapılan işlemlere ilişkin belgelerin bir örneği ilgilinin dosyasında muhafaza edilmek üzere Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilir."

Esasen CGİK'nın 92. maddesi hükmü, CMK'nın 250. maddesinde düzenlenen suçlar açısından, hem kişiye isnat edilen suç hem de diğer suç bağlantılarının araştırılması bağlamında kabul edilmiş bir düzenlemedir. Özellikle organize suçların araştırılması çok uzun bir süre gerektirdiğinden kişinin yeniden beyanına ve yer göstermesine ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu durum tutuklu veya hükümlünün, aynı nedenle tutuklu veya hükümlü olan diğer kimselerin baskılarından arınmış bir ortamda dinlenebilmesi ve yer göstermek veya itirafta bulunmak suretiyle buna ilişkin hükümlerden yararlanabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu şekilde hem yargılanmakta olan eylemler açısından hem de özellikle araştırılan organize suçlar hakkında önemli veriler elde edilebilecektir. Ancak burada önemli olan ve dikkat edilmesi gereken nokta, ceza infaz kurumundan alınan kimsenin haklarına riayet edilmesi ve hukuka aykırı uygulamanın gerçekleşmemesine dikkat edilmesidir.

¹³⁵ Kunter/Yenisey/Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 609; Özbek, *CMK İzmir Şerhi*, s. 303; Turhan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 180.

¹³⁶ RG: 01.06.2005, sy. 25832

¹³⁷ CMK'nın 250. maddesinin 1. fıkrasında yer alan suçlar için bkz. yukarıda B, III.

Öğretide, kolluğun yaptığı yer gösterme işlemleri, bu sırada basın da hazır bulunması ve bu şekilde masumluk karinesinin çığnenmesi nedeniyle eleştirilmiş, uygulamada basın önünde gerçekleştirilen bu yer göstermelerde şüpheli ve sanıkların canlı yayında ikrar ettirildikleri, böylece yargıdan önce infazın gerçekleştiği, şüpheli ve sanıkların halkın gözünde mahkum edildiği belirtilmiştir¹³⁸. Belirtmek gerekir ki, "Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği"nin (YGİY)¹³⁹, yer gösterme işlemine ilişkin 28. maddesinde yer gösterme işleminin soruşturmanın gizliliği ilkesine uygun olarak yerine getirileceği hükme bağlanmıştır. Bu durum esas itibarıyla CMK'nın 157. maddesinde yer alan "Kanunun başka hüküm koyduğu haller saklı kalmak ve savunma haklarına zarar vermemek koşuluyla soruşturma evresindeki usul işlemleri gizlidir" hükmünün bir gereği olduğu gibi, masumluk karinesinin de bir gereğidir. Aynı husus YGİY'nin 27. maddesinde de vurgulanmış ve "Suçluluğu bir yargı hükmüne bağlanana kadar kişinin masumiyeti esastır ve soruşturma evresi gizlidir. Bu nedenle, soruşturma evresinde gözaltındaki bir kişinin 'suçlu' olarak kamuoyuna duyurulmasına, basın önüne çıkartılmasına, kişilerin basınla sorulu cevaplı görüştürülmelerine, görüntülerinin alınmasına, teşhir edilmelerine sebebiyet verilmez ve soruşturma evraki hiçbir şekilde yayınlanamaz." Hükmüne yer verilmiştir. Bu gizliliğin ihlali TCK'nın 285. maddesi bağlamında "gizliliğin ihlali" suçunu, TCK'nın 286. maddesi bağlamında "ses ve görüntülerin kayda alınması suçunu ve koşulları gerçekleşirse de TCK'nın 288. maddesi bağlamında "adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs", Basın Kanunu'nun 19. maddesi bağlamında da "yargıyı etkileme" suçunu oluşturabilecektir.

Yer gösterme işlemi, CMK'nın 169. maddesine uygun olarak tutanağa bağlanır (CMK m. 85/3, YGİY m. 28/4). Tutanağın, işlemin yapıldığı yeri, zamanı ve işleme katılan veya ilgisi bulunan kimselerin isimlerini içerir (CMK m. 169/4, YGİY m. 28/5-b).

Yer gösterme tutanağında, şüphelinin açıklamaları, kendisine yöneltilen sorular, bunlara verdiği yanıtlar, yer gösterme sırasında elde edilen veriler, bunların şüphelinin açıklamalarına uygunluğu, şüphelinin beyanları ile yer göstermede ortaya çıkan veriler arasında çelişkiler, yine şüphelinin beyanında sözünü edip de elde edilemeyen deliller söz konusu ise bunların ve

¹³⁸ Özbek, CMK İzmir Şerhi, s. 303; Öztürk/Erdem, Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 588-589.

¹³⁹ RG: 01.06.2005, sy. 25832.

mümkünse bunların nedenlerine ilişkin ulaşılan sonuçlar ayrıntılı biçimde açıklanması gereklidir. Örneğin, şüphelinin olay yeri tasviriyle, yer göstermedeki saptamalar birbirine uymamış olabilir; kasten öldürme suçunda cesedin gömüldüğü söylenen yerde ceset bulunamamış, ancak gösterilen yerde toprağın kazılmış olduğu gözlemlenebilir; suçta kullanılan ya da suçtan elde edilen delillerin bulunduğu belirtilen yerde bu delillere ulaşılamamış olabilir. Yer gösterme bu durumların ayrıntılı olarak belirtilmesi gereklidir. Sözgelimi, gösterilen yerde ceset bulunamamakla birlikte, toprağın kazılı olduğu vs. belirtilmelidir.

Hazırlanan tutanak, yer gösterme işlemini yaptıran Cumhuriyet savcısı veya adli kolluk amiri ile zabıt katibi tarafından imzalanır (CMK m. 169/2). Şayet müdafii yer gösterme işlemine katılmışsa onun isim ve imzasına da keşif tutanağında yer verilir (CMK m. 169/3, YGİY m. 28/5-a). Tutanak şüpheliye de okunur veya okuması için kendisine verilir. Bu durum, tutanağa da yazılarak şüpheliye imza ettirilir (CMK m. 169/5, YGİY m. 28/5-c). Şayet imzadan kaçınırsa, bunun nedenleri de tutanağa geçirilir (CMK m. 169/6, YGİY m. 28/5-c).

V. Yer Gösterme İşleminin Sonuçlarının Duruşmada Ortaya Konulması

Her soruşturma işlemi gibi CMK'nın 169. maddesi bağlamında tutanağa bağlanmış (CMK m. 85/3) olan yer gösterme işleminin sonuçları, bu tutanağın duruşmada okunması suretiyle (CMK m. 209) ortaya konulacak ve duruşmaya katılan süjeler tarafından tartışılması sağlanarak hükme esas alınabilecektir. Yine yer gösterme sırasında elde edilmiş deliller söz konusu ise, bu deliller de mahkeme tarafından keşfe konu edilebilecektir. Bu bağlamda şüphelinin yer gösterme sırasındaki açıklamaları da yer gösterme işlemi ve bu işlemin sonuçlarını desteklemek açısından okunabilecektir. Ancak belirtmek gerekir ki, yer gösterme işleminin asıl olarak ifade alma kapsamında ele alınması gerektiği kanısında olduğumdan, yer gösterme sırasındaki açıklamaları onun duruşmadaki beyanının yerini alamayacak ve Kanunda öngörülen istisnalar dışında duruşmada mutlaka sorgulanması ve sanığın yer gösterme sırasındaki açıklamalarıyla duruşmadaki açıklamaları arasında bir çelişkinin bulunması durumunda, *aralarında çelişki bulunması durumunda, hakim veya mahkeme huzurunda yaptığı açıklamalar ile Cumhuriyet savcısı tarafından alınan veya müdafinin hazır bulunduğu*

kolluk ifadesine ilişkin tutanaklar duruşmada da okunabilir (CMK m. 213) hükmüyle, müdafî hazır bulunmaksızın kollukça alınan ifade, hakim veya mahkeme huzurunda şüpheli veya sanık tarafından doğrulanmadıkça hükme esas alınamaz (CMK m. 148/4) hükmünün de dikkate alınması gereklidir.

Sonuç

Keşif ve yer gösterme işlemlerine ilişkin yukarıda yapılan açıklamalar bağlamında şu saptamalar yapılabilir.

- Yer gösterme işleminin niteliği itibariyle ifade alma kapsamında değerlendirilmesi gereken bir işlem olduğu ve bu nedenle de keşif niteliğinde olmadığı kanısındayım. Keşif esas olarak delillerin değerlendirilmesi aracı niteliğinde olup, mahkemenin delillerle yüz yüze gelmesini ve bu şekilde hem keşfe konu olan delillerin durumu hem de buradan hareketle yargılamaya konu olayın gelişimi konusunda bir kanaat oluşturmaya hizmet ederken; yer gösterme, delillerin elde edilmesi aracı niteliğindedir ve şüphelinin ifadesindeki açıklamalarının doğruluğunu denetlemek, varsa delillere ulaşmak, olayın meydana gelişine ilişkin bilgileri daha somut hale getirmek amaçlarına hizmet eder.

- Bu nedenle yer gösterme işlemiyle ilgili hükmün, keşifle ilgili hükümlerin yer aldığı bölümde değil, "İfade ve Sorgu" ile ilgili bölümde düzenlenmesinin işlemin niteliğine daha uygun olacağını düşünüyorum.

- Yer gösterme sırasında müdafîin ancak soruşturmayı geciktirmemek kaydıyla yer gösterme işleminde hazır bulunabilmesi biçimindeki hükmün şüphelinin soruşturmanın her aşamasında ve ifade alma sırasında müdafîden yararlanma hakkının dolaşmasını sağlayacak, savunma ile adil yargılanma haklarına ayrılık oluşturacak nitelikte olduğu kanısındayım. Bu nedenle bu kısıtlamanın da maddeden çıkarılarak müdafîin hazır bulunmasına ilişkin genel hükümlerin uygulanması gereklidir.

- Yer gösterme işlemini yaptıracak makama ilişkin düzenlemenin kendi içerisinde çelişkili olduğu gibi, yer gösterme konusunda kolluğa yetki verilmemesinin de doğru olmadığı düşünüyordum. Kanun koyucunun daha ciddi gördüğü için özel düzenlemeye tabi tuttuğu CMK'nın 250/1. maddesindeki suçlarda kolluğun yer gösterme işlemi yaptırması kabul edilirken bunlar dışında kalan suçlarda kolluğa yetki tanınmaması çelişkilidir.

Diğer taraftan CMK'nın genel sistemi içerisinde Cumhuriyet savcısının görevlendirmesi durumunda ifade alma yetkisine sahip olan kolluğun yer gösterme işlemi yaptırılmaması bu açıdan da çelişkilidir. Kanunun genel prensipleri içerisinde ifade alma ve genel anlamda soruşturma işlemleri ve delil toplama ile görevlendirilebilen kolluğun, yine savcının yapacağı görevlendirme ile yer gösterme işlemi yaptırabilmesine ilişkin düzenleme yapılması gereklidir.

Kaynaklar

Beulke, Werner; *Strafprozessrecht*, 9. Auflage, Heidelberg 2006.

Brodag, Wolf-Dietrich; *Strafverfahrensrecht*, 11. Auflage, Stuttgart ... 2005.

Centel, Nur/ Zafer, Hamide; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, İstanbul 2006.

Cihan, Erol / Yenisey, Feridun; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul 1997.

Cihan, Erol; İkrar, in: *IÜHFM*, C. XXXI, Yıl 1965, sy. 1-4, s. 109-129.

Demirbaş, Timur; *Sarığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması*, İzmir 1996.

Eisenberg, Ulrich; *Beweisrecht der StPO – Speziallkommentar*, 5. Auflage, München 2006.

Erem, Faruk; *Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu –Şerh-*, Ankara 1996.

Erem, Faruk; *Diyalektik Açısından Ceza Yargılaması Hukuku*, 6. Baskı, Ankara 1986.

Feyzioğlu, Metin; 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sy. 62, 2006, s. 27-61.

Geppert, Klaus; Der Augenscheinsbeweis, in: *Jura (Juristische Ausbildung)*, Juni 1996, s. 307-313.

Haller, Klaus / Conzen, Klaus, *Das Strafverfahren*, 4. Auflage, Heidelberg 2006.

Harms, Sven; *Das Augenscheinersatzobjekt im Strafprozess*, Hamburg 2006.

Hauser, Robert / Schweri, Erhard / Hartmann, Karl; *Schweizerisches Strafprozessrecht*, 6. Auflage, Basel 2005.

Hellmann, Uwe; *Strafprozessrecht*, 2. Auflage, Berlin-Heidelberg 2006.

Joecks, Wolfgang; *Strafprozessordnung-Studienkommentar*-, München 2006.

Kantar, Baha; *Ceza Muhakemeleri Usulü*, Ankara 1957.

Karagülmez, Ali; Yer Gösterme İşlemi ve 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 85. Maddesinin İncelenmesi, in: *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sy. 57, Yıl 2005, Mart-Nisan 2005, s. 62 vd.

Kindhäuser, Urs; *Strafprozessrecht*, Baden-Baden 2006.

Kirchner, Lothar; in: *Kommentar zur Strafprozeßordnung in der Reihe Alternativkommentare* (Kısaltma: AK-Kirchner, Bd.1), Band 1, Neuwied 1988.

Krause, Daniel M.; in: Löwe-Rosenberg, *Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz, Großkommentar* (kısaltma: LR-Krause, § 86), 25. Auflage, C: 2. Berlin New York 1.5.2003 (bölümün yayın tarihi).

Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoğlu, Ayşe; *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 15. Baskı, İstanbul 2006.

Kühne, Hans Heiner; *Strafprozessrecht*, 7. Auflage, Heidelberg 2007.

Lemke, Michael; in: *Heidelberger Komentar zur Strafprozessordnung* (kısaltma:Lemke, HK-StPO, § 86), 2001, 3. Auflage, Heidelberg 2001.

Meyer-Goßner, Lutz, *Strafprozessordnung mit GVG und Nebengesetzen*, 49. Auflage, München 2006.

Neubeck, in: *KMR-Kommentar zur Strafprozeßordnung*, § 86, kenar no: 5

Özbek, Veli Özer; *CMK İzmir Şerhi*, Ankara 2005.

Öztürk, Bahri / Erdem, Mustafa Ruhan; *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 9. Baskı, Ankara 2006.

Öztürk, Bahri; Ses ve/veya Görüntü Kaydeden Araçlarla Yapılan Tespitlerin Ceza Muhakemesi Hukukundaki Değeri, in: *Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan*, (Yayına Hazırlayan: Zafer Gören), İzmir 2000, s. 219 vd.

Peters, Karl; *Strafprozeß*, 4. Auflage, Heidelberg 1985.

Pfeiffer, Gerd; *StPO-Strafprozessordnung Kommentar*, 5. Auflage, München 2005.

Platzgummer, Winfried; *Grundzüge des österreichischen Strafverfahrens*, 8. Auflage, Wien 1997.

Ranft, Otfried; *Strafprozeßrecht*, 3. Auflage, Stuttgart, ... 2005.

Robert, Oliver; *Der Augenschein im im Strafprozess*, Zürich 1974.

Rogall, Klaus, in: *Systematischer zur Strafprozeßordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz* (kısaltma: Rogall in Sk StPO, § 86), 24. Aufbau-Lfg (September 2001).

Rogall, Klaus; Der Augenscheinsgehilfe, in: *Gedächtnisschrift für Karlheinz Meyer*, Berlin New York 1990, s. 391-412.

Roxin, Claus; *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage, München 1998.

Schlüchter, Ellen; *Kernwissen Strafprozeßrecht*, 3. Auflage, Thüngersheim/Frankfurt am Main 1999.

Schroeder, Friedrich-Christian; *Strafprozessrecht*, 4. Auflage, München 2007.

Seiler, Stefan; *Strafprozessrecht*, Wien 2006.

Senge, Lothar; in: *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz mit Einführungsgesetz* (kısaltma: KK-Senge, § 86), 5. Auflage, München 2003.

Sokulu-Akıncı, Füsün; *Polis, Toplumsal bir Kurum Olarak Gelişmesi, Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları*, İstanbul 1990.

Soyaslan, Doğan; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 2. Baskı, Ankara 2006.

Sözüer, Adem / Tekdağ, Kenan; "Ceza Muhakemesi Kanunu Neler Getiriyor?", in: *HPD*, sy: 3, Nisan 2005, s. 48-62.

Şahin, *Ceza Muhakemesinde İspat (Delillerin Doğrudan Doğrualığı İlkesi)*, Ankara 2001.

Şahin, Cumhur; *Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi*, Ankara 2005.

Şahin, Cumhur; *Saniğin Kolluk Tarafından Sorgulanması*, Ankara 1994.

Taner, Tahir; *Ceza Muhakemeleri Usulü*, 3. Baskı, İstanbul 1955.

Taşdemir, Kubilay / Özkepir, Ramazan; *Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu*, Ankara 2000.

Toroslu, Nevzat; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara 2003.

Tosun, Öztekin; *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*, Cilt I, İstanbul 1984.

Turhan, Faruk; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara 2006.

Ünver, Yener / Hakeri, Hakan; *Sorularla Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara 2006.

Ünver, Yener: Deliller ve Değerlendirilmesi, in: *Legal Hukuk Dergisi*, Ağustos 2005, Yıl 3, sy. 32, s. 2885 vd.

Volk, Klaus; *Grundkurs StPO*, 5. Auflage, München 2006.

Wenskat, Wolfgang; *Der richterliche Augenschein im deutschen Strafprozeß*, Frankfurt am Main 1988.

Yenisey, Feridun; *Duruşma ve Kanun Yolları*, 2. Baskı, İstanbul 1990.

Yıldız, Ali Kemal; Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik, in: *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Atatürk'ün Doğum Yılına Armağan, C. X, sy. 3-4, Yıl 2006, s. 273-345.

Yıldız, Ali Kemal; Ses ve/veya Görüntü Kayıtlarının İspat Fonksiyonu, in: *Ceza Hukuku Dergisi*, Yıl: 2007, sy. 2, s. 253-264.

Yurtcan, *Ceza Yargılaması Hukuku*, 11. Baskı, İstanbul 2005.

Yurtcan, Erdener; *CMK Şehri*, 4. Baskı, İstanbul 2005.

Yurtcan, Erdener; *Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu*, İstanbul 2005.